ΤΟΥΛΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΝΤΕΑ

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

«Μή χωρεῖν εἴσω τῶν ἀδύτων ἀμυήτοις οὖσιν».

αρχαιοτητες της ελευσινας

ΤΑ
ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ
ΜΥΣΤΗΡΙΑ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ
ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ

ΤΟΥΛΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΝΤΕΑ

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

«Μή χωρεῖν εἴσω τῶν ἀδύτων ἀμυήτοις οὖσιν».

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ «Ι. ΣΙΔΕΡΗ»
ΣΤΑΔΙΟΥ 44 ΑΘΗΝΑ

Στήν ἐποχή μας ὁ ὑλικός - μηχανικός πολιτισμός εἶναι ἀξιοθαύμαστος καί τά ἐπιτεύγματά του ἀναρίθμητα κι ἐκπληκτικά. Οἱ ἐπιστῆμες, οἱ θετικές ἰδίως, ἀναπτύχθηκαν σέ τέτοιο βαθμό, πού ἄλλαξαν σχεδόν ριζικά τῆς συνθῆκες διαβίωσης τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως τοῦ αἰώνα μας, παρά τίς τόσες ὑλικές ἀνέσεις, πού τοῦ χάρισε ἡ σύγχρονη τεχνολογία, δέν εἶναι καθόλου εὐχαριστημένος. Στήν οὐσία εἶναι δυστυχής, εἶναι τό θῦμα τῆς τεχνικῆς προόδου. Δυστυχῶς ἡ καθημερινή πραγματικότητα βεβαιώνει τήν πικρή αὐτή ἀλήθεια.

Ἀγωνία, ἀβεβαιότητα, φόβος συνέχει τόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἀμφιβάλλει γιά τό μέλλον, δυσπιστεῖ στόν συνάνθρωπό του, ἀκόμη κι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του δέ τοῦ ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη.

Γιατί ὅλ' αὐτά; Ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀντινομία αὐτή; Γιατί ἀπό τό ἕνα μέρος ἄνεση, καλύτερες συνθῆκες ζωῆς κι ἀπό τ' ἄλλο ἀνησυχία, φόβος, ἄγχος;

Βασική αἰτία, κατά τή γνώμη μας, εἶναι πώς ὁ μηχανικός πολιτισμός τῆς ἐποχῆς μας ἀποβλέπει μόνο στήν ἀνάπτυξη τῶν ὑλικῶν μέσων τῆς ζωῆς καί παρεμελεῖ τήν καλλιέργεια τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτή τήν καλλιέργεια θά μᾶς τή δώσει ὁ χριστιανισμός κι ἡ Ἑλληνική ἀρχαιότητα. Ἐκεῖ, στόν ἀρχαῖο Ἑλληνικό κόσμο, θ' ἀναζητήσουμε τίς ἠθικές ἐκεῖνες ἀξίες, πού δίνουν πραγματικό νόημα στή ζωή καί χαρίζουν ψυχική γαλήνη κι εὐδαιμονία. Ἀπ' ἐκεῖ θ' ἀντλήσουμε τήν ἠθική καί πνευματική δύναμη, γιά νά πάρει ὁ σύγχρονος πολιτισμός πιό ἀνθρώπινη ὑπόσταση.

Κι ἡ ἐργασία αὐτή δέν ἔχει ἄλλο σκοπό, παρά νά φέρει τή σκέψη τοῦ ἀναγνώστη στήν ἱερή Ἐλευσίνα, πού με τά συμβολικά της μυστήρια ἀπέβλεπε στόν ψυχικό ἐξευγενισμό τῆς ἀνθρωπότητας καί τήν ἀπολύτρωσή της ἀπό τά πάθη τοῦ καθημερινοῦ βίου.

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Ὁ κατά φύση ἄνθρωπος βλέπει τόν ἑαυτό του νά περιβάλλεται ἀπό φυσικές δυνάμεις. Ἡ κανονική καί ἀναλλοίωτη λειτουργία τῆς φύσης (νύχτα – μέρα, χειμώνας – καλοκαίρι) παρακολουθεῖται μέ θαυμασμό καί δέος ἀπό τόν ἄνθρωπο καί αἰσθάνεται τόν ἑαυτό του ἀβοήθητο κι' ἀνίσχυρο ἀπέναντι στήν καταπληκτική της δύναμη. Γι' αὐτό προσπαθεῖ νά διαθέσει εὐνοϊκε πρός τόν ἑαυτό του τίς φυσικές δυνάμεις, τίς ὁποῖες θεοποιεῖ καί μέ θυσίες καί προσευχές ἐπιδιώκει νά τίς ἐξευμενίσει καί ἀκόμη, σέ ὧρες κινδύνου, ἐπικαλεῖται τήν ἀρωγή τους. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται πώς εἶναι ἑνωμένος μέ τή γύρω του φύση.

Κάθε τι πού εἶναι ἔξω καί πάνω ἀπό τήν ἀνθρώπινη βούληση, μεταμορφώθηκε σέ πρόσωπα διαφόρων θεοτήτων, κι' ὁ ἄνθρωπος τούς ἔδωσε ὀνόματα κι' ἔπλασε φανταστικές περιπέτειες γιά κάθε θεό πού δημιούργησε. Ἀπόδωσε σ' αὐτούς ἀνθρώπινες ἰδιότητες καί γιά νά μεταχειριστῶ μιά βιβλική ἔκφραση, τούς ἔπλασε «κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν» τοῦ ἑαυτοῦ τόυ. Στήν ἱστορία τους, πού δέν ἦταν στήν ἀρχή παρά ἀλληγορία φυσικῶν φαινομένων, ἀνάμειξε παραμορφωμένα ἱστορικά γεγονότα, ἀναμνήσεις πολέμων καί κατακτήσεων, πού εἶχαν μεταδοθεῖ ἀπό συγκεκριμένες παραδόσεις. Ἔτσι ἡ ἱστορία τῶν θεῶν καί τῶν ἀνθρώπων βρέθηκε συγκεχυμένη μέ τήν ἀλληγορική ἱστορία τῆς φύσης.

Ἡ Ἑλληνική θεογονία, πλουτισμένη μέ τή φαντασία τῶν ποιητῶν, μᾶς δίνει ἀρκετές ἰδέες γιά τή θεοποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, γιά τόν ἥλιο καί τό σκότος, γιά τόν οὐρανό καί τή γῆ.

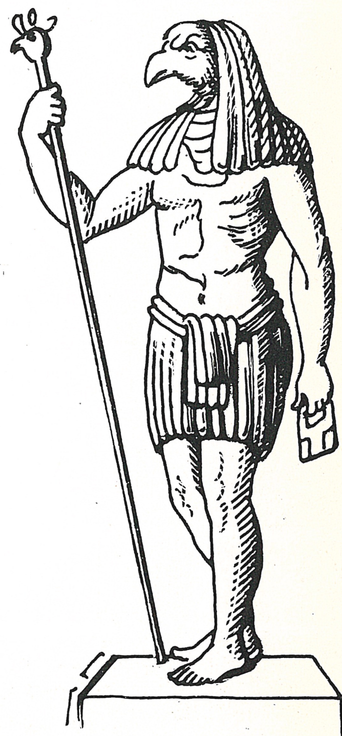
Οἱ ἀπαράμιλλοι σέ ἔμπνευση καί φαντασία μῦθοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μεταμόρφωσαν σέ θεότητες ἤ θεϊκές ἐνέργειες τίς ἐφευρέσεις τῶν τεχνῶν καί κάλυψαν μέ τήν ἀλληγορία τους τίς ἐνέργειες αὐτές μέ μυστηριακό πέπλο.

Ἡ ἀληθινή σημασία τῶν μύθων διατηρήθηκε ὡς μυστήριο σέ μερικές θρησκευτικές ἐκδηλώσεις τῶν προϊστορικῶν ἤ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ θρησκευτικές αὐτές ἐκδηλώσεις, συνδυασμένες μέ λατρευτικές πρός τίς θεότητες ἐνέργειες, ἀποτέλεσαν ἔργο ἑνός στενοῦ περιβάλλοντος, ἀφοσιωμένων πρός τή θεότητα ἀνθρώπων. Ἔτσι πῆραν τή μορφή ὀργανωμένων καί συστηματικῶν τελετουργιῶν καί λατρευτικῶν πράξεων, πού κατάληξαν στά λεγόμενα μυστήρια.

Μυστήρια *λέγονταν ἀπό τούς ἀρχαίους οἱ μυστικές, ἀπόκρυφες, γνωστές μόνο στούς μυημένους, διδασκαλίες καί ἱεροτελεστίες*. Ἐξ αἰτίας τῆς τέτοιας φύσης τῶν μυστηρίων ἀπαγορευόταν ἀπόλυτα ἡ ὁποιαδήποτε ἀνακοίνωση τῶν τελουμένων σ' αὐτά. Διάφορη εἶναι ἡ σημασία τῶν Μυστηρίων τῆς Χριστιανικῆς πίστης. Αὐτά εἶναι θρησκευτικά δόγματα, πού στηρίζονται στήν πίστη καί θεωροῦνται ἀνεπίδεκτα φιλοσοφικῆς συζήτησης, ἐπειδή ξεπερνοῦν τήν ἀνθρώπινη ἀντίληψη.

Ἡ ἀρχή καί ἡ σύσταση τῶν Μυστηρίων τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν καλύπτονται ἀπό τό σκότος τῶν αἰώνων, ἀνάγονται δέ στούς προϊστορικούς χρόνους τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἔλλειψη ἱστορικῶν κειμένων δέν μᾶς ἐπιτρέπει τήν ἐπαρκῆ ἐξήγηση τῆς δημιουργίας καί τῆς σημασίας τους. Ἡ ἀρχαιολογία, στηριζόμενη στά μόνα γραπτά μνημεῖα

Ὄσιρις καί Ἶσις. Οἱ δύο Αἰγυπτιακές θεότητες, πού

ἡ λατρεία τους ταυτίζεται μ' ἐκείνη τοῦ Διόνυσου καί τῆς Δήμητρας.

πού περισώθηκαν σέ λίθους καί πλίνθους, προσπαθεῖ νά μᾶς δώσει μιά κάποια σαφῆ ἑρμηνεία τους.

Ὑποστηρίζεται πώς τά Μυστήρια δημιουργήθηκαν τό πρῶτον ἀπό τούς λαούς τῶν βορείων λαῶν καί ὄχι, ὡς γενικά πιστεύεται, ἀπό τούς Αἰγύπτιους καί τούς ἄλλους Ἀνατολικούς λαούς. Ἡ ἀντίληψη αὐτή δέν φαίνεται νά εὐσταθεῖ. Τά Μυστήρια ἀναφάνηκαν ἀρχικά στήν Αἴγυπτο, ἀπ' ὅπου ὑπάρχουν «ἐνδείξεις» ὅτι τά παρέλαβαν οἱ Ἕλληνες: Καί πραγματικά. Ἡ Ἑλληνική ἀρχαιότητα ἀρεσκόταν ν' ἀποδίδει στήν Αἴγυπτο τίς ἀρχαιότατες παραδόσεις καί σ' αὐτήν ἀναζητοῦσαν τήν ἀπώτατη πηγή τῶν θρησκευτικῶν τους ἐμπνεύσεων. Ὁ γνησιώτερος ἐκπρόσωπος τῆς ἀντίληψης αὐτῆς ἦταν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, παρέμεινε στή χώρα τῶν Φαραώ πολλά χρόνια.

Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων, ὅπως κάθε θρησκεία, εἶχε ἐξωτερικά καί ἐσωτερικά σύμβολα. Τά μέν ἐξωτερικά ἦταν ἐκεῖνα πού μάθαινε ὁ λαός, τά δέ ἐσωτερικά μόνο οἱ μυημένοι. Κατά τίς τελούμενες μυήσεις δέν ἀπεκαλυπτόταν ἀμέσως ἡ τάξη τῶν Μυστηρίων, ἀλλά κατά βαθμούς καί πολλές φορές μέ ριψοκίνδυνες τελετές. Ἔτσι περίπου συνέβαινε καί στά Μυστήρια τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης παραδέχεται πώς ἡ τελετή τοῦ Αἰγύπτιου *Ὀσίριδος* εἶναι ἡ ἴδια μέ τοῦ Διόνυσου, ἡ δέ λατρεία τῆς Αἰγύπτιας θεᾶς *Ἴσιδας* εἶναι ὅμοια μέ κείνη τῆς *Δήμητρας*. Μόνο τά ὀνόματα ἔχουν ἀλλαχθεῖ.

Τή γνώμη αὐτή τοῦ Διόδωρου ἔχουν ἀσπαστεῖ οἱ περισσότεροι τῶν νεώτερων μελετητῶν τῶν Μυστηρίων.

Ἡ πορεία πού ἀκολούθησαν τόσο τά Αἰγυπτιακά Μυστήρια, ὅσο καί ἐκεῖνα τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, γιά νά φθάσουν πρῶτα στή Θράκη κι' ἔπειτα στή λοιπή Ἑλλάδα, εἶναι δύσκολο νά καθοριστεῖ.

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς δέχονται τή γνώμη πώς τά

Ἑλληνικά Μυστήρια εἶχαν τήν ἀφετηρία τους ἀπό τή Θράκη. Στή νῆσο Σαμοθράκη τελοῦνταν τά *Καβείρια Μυστῆρια*, τά ἀρχαιότερα καί σπουδαιότερα ὅλων τῶν μυστηρίων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, τά ὁποῖα προῆλθαν ἀπό τή Φρυγία.

Ἡ ἀρχή τῶν Καβειρίων μυστηρίων ἀνάγεται σέ πανάρχαιη ἐποχή, τελοῦνταν δέ πάντοτε μυστικά καί καθώς λέει καί ὁ Ὀρφικός ὕμνος ἦταν *ἄρρητα* στούς ἀμύητους καί *ἀπόρρητα*. Μεταγενέστερα συνδέθηκαν μέ τήν Ὀρφική Θεογονία, ἡ ὁποία ἀποτέλεσε γιά αἰῶνες τήν πλέον μυστική θρησκεία τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν χρόνων.

Γιά τή τελετουργία καί τή μύηση καί γιά τά Ὀρφικά γενικά Μυστήρια, ἐλάχιστα μᾶς εἶναι γνωστά.[1] Μερικοί ἀπό τούς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητας ἔχουν τή γνώμη πώς τά Ὀρφικά μυστήρια συγχωνεύθηκαν ἀργότερα μέ τά Ἐλευσίνια ἤ πῆραν τά Ἐλευσίνια μέρος ἀπό τήν τελετουργία τῶν Ὀρφικῶν. Πάντως ἡ ἐπίδραση τῶν Ὀρφικῶν ἐπί τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνας θεωρεῖται ἀναμφισβήτητη. Ὁ Παυσανίας παραλληλίζει τά Ὀρφικά μέ τά Ἐλευσίνια καί λέει «Ἐκεῖνος πού εἶδε τελετή μυστηρίων στήν Ἐλευσίνα καί εἶδε καί τά καλούμενα Ὀρφικά, γνωρίζει ἐκεῖνο πού λέω».

---

1. Λέγεται πώς ἱδρυτής τῶν Ὀρφικῶν μυστηρίων ἦταν ὁ Ὀρφέας, ποιητής καί ἥρωας τῆς ἀρχαιότητας. Ἐπίσης σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοφάνη καί τοῦ Ὁράτιου, ὁ Ὀρφέας θεωρεῖται καί θεμελιωτής μυστικῶν τελετῶν, πού σχετίζονται μέ τή λατρεία τοῦ Διόνυσου. Ἄς σημειωθεῖ πώς ὁ Ἀριστοτέλης δέν παραδεχόταν καθόλου τήν ὕπαρξη τοῦ Ὀρφέα.

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Αἰτία καί σκοπός τῆς δημιουργίας τους

Ἀπ' ὅλα τά ἀρχαῖα Ἑλληνικά Μυστήρια, τά περιφημότερα ἀναμφισβήτητα ἦταν τά Ἐλευσίνια. Αὐτά τελοῦνταν στήν Ἐλευσίνα τῆς Ἀττικῆς, στό ναό τῆς Δήμητρας. Ἀπό τίς χρονολογικές πλάκες τῆς Πάρου γνωρίζομε πώς διατηρήθηκαν, κατά τούς πιθανώτερους ὑπολογισμούς, περισσότερο ἀπό 1.500 χρόνια καί καταργήθηκαν τόν 4ο μ.Χ. αἰώνα μέ διάταγμα τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Θεοδόσιου Β΄

Ἡ ἐξήγηση τῶν Μυστηρίων εἶναι δύσκολη, γιατί οἱ διάφοροι μυημένοι ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς μίλησαν γι' αὐτά μέ μεγάλη ἐπιφύλαξη, ἐπειδή κατά τή μύησή τους εἶχαν ἀναλάβει ὑποχρέωση νά τηρήσουν ἀπόλυτη μυστικότητα. Ἔπειτα ὁ νόμος ἦταν τόσο αὐστηρός, πού ἐπιβαλλόταν καί ἡ ποινή τοῦ θανάτου ἀκόμη σέ κείνους πού τολμοῦσαν ν' ἀποκαλύψουν τά ἀπόρρητα τῶν Μυστηρίων ἤ νά «παρωδήσουν» αὐτά.

Ὁ Παυσανίας, πού εἶχε εἰσχωρήσει στά ἐνδότερα τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρας, ἐπειδή εἶχε μυηθεῖ στά Ἐλευσίνια Μυστήρια, εἶχε σκοπό νά τά περιγράψει, ἀλλά, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ἐμποδίστηκε ἀπό ἕνα ὄνειρο πού εἶδε. Ὁ ἄλλος ἐπίσης ἐπίσημος περιηγητής τῆς ἀρχαιότητας Στράβων, πού, καθώς φαίνεται, δέν ἦταν μυημένος, δέν ἀναφέρει παρά μόνο τά μνημεῖα, ὅσα μπόρεσε νά δεῖ περνώντας ἔξω ἀπό τό ἱερό τῆς Δήμητρας καί τόν περίβολο.

Παρ' ὅλη τήν ἐπιβαλλόμενη ἐχεμύθεια καί τόν μυστικισμό, πού τά διέκρινε, τά Ἐλευσίνια Μυστήρια δέν ἔμειναν ἐντελῶς ἀνεξήγητα. Πολλοί ἀρχαῖοι ποιητές καί συγγραφεῖς, καθώς καί μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Ἅγιος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος καί ἄλλοι, μᾶς δίνουν μερικές πληροφορίες, ἀπό τίς ὁποῖες μποροῦμε νά σχηματίσουμε μιά ἰδέα τί ἦταν τά περιβόητα ἐκεῖνα Μυστήρια.

Ἡ ἵδρυση τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων σχετίζεται μέ τόν ὡραῖο καί δραματικό Ὁμηρικό Ὕμνο στή Δήμητρα. Ὁ ποιητής πού τόν σύνθεσε ἀφηγεῖται μέ χάρη καί μεγαλοπρέπεια τή δραματική ὑπόθεση: τήν ἁρπαγή τῆς Περσεφόνης, τίς περιπλανήσεις τῆς Δήμητρας, τήν ἄφιξή της στήν Ἐλευσίνα, τήν ἀποχώρησή της στό ναό, πού τῆς ἀφιέρωσαν οἱ Ἐλευσίνιοι, καί τέλος τήν ἐπιστροφή τῆς Δήμητρας καί Κόρης στόν Ὄλυμπο.

Ὁ Ὕμνος στή Δήμητρα, ὅπως καί οἱ ἄλλοι Ὁμηρικοί ὕμνοι (ὅλοι ὑμνοῦν διάφορους θεούς), πού περισώθηκαν – 34 συνολικά – ἐσφαλμένα ἀποδόθηκαν ἀπό τούς ἀρχαίους στόν Ὅμηρο. Ἀνήκουν σέ μετά τόν Ὅμηρο ἐποχή. Εἰδικά ὁ Ὕμνος στή Δήμητρα ἔχει φαίνεται Ἀττική προέλευση καί ἀνήκει στούς περί τόν Σόλωνα χρόνους. Βρέθηκε σέ χειρόγραφο στή Μόσχα τό 1780 ἀπό τόν Ἑλληνιστή Ματαίη καί ἀποτελεῖται ἀπό 495 στίχους.

Κατά τόν Ὕμνο αὐτό, πού, ὅπως λέει ὁ Decharme «εἶναι τό συγκινητικώτερο καί ὡραιότερο δημιούργημα τῆς Ἑλληνικῆς φαντασίας καί διά τοῦ ὁποίου τόσον ζωηρά παριστάνονται, ὡς σέ μυστική τραγωδία, οἱ διάφορες μεταλλαγές τῆς βλαστήσεως, ἡ ζωή καί ὁ θάνατος τῆς φύσεως», ἡ Περσεφόνη, ἡ Κόρη, ἡ θυγατέρα τῆς θεᾶς Δήμητρας, ἔπαιζε μιά μέρα μέ τίς Ὠκεανίδες νύμφες μέσα σέ ὁλάνθιστο μυρωμένο κῆπο. Ἡ εὐωδία τῶν πολύχρωμων ἀνθέων σαγήνεψαν τή νέα. Τό παρθενικό της βλέμμα ἑλκύεται ἀπό τή θέα ἑνός ὡραιότατου καί μεγάλου νάρκισσου. Τά δυό της χέρια

Τό περίφημο ἄγαλμα τῆς Δήμητρας. Βρέθηκε στήν Κνίδο τῆς Μ. Ἀσίας (Βρεταννικό Μουσεῖο).

ἁπλώνονται μέ χάρη, γιά νά δρέψουν τό ὡραῖο ἄνθος. Μοιραῖο ἄνθος! Τήν ἴδια στιγμή ἀνοίγεται ἡ γῆ καί βγαίνει καβάλα σέ χρυσό ἅρμα, ὁ φοβερός θεός τοῦ Ἅδη, ὁ Πλούτωνας. Ἁρπάζει στήν ἀγκαλιά του τήν περίτρομη κι' ἔκπληκτη Παρθένα καί τήν μεταφέρει στό σκοτεινό του βασίλειο. (Κατά τόν Ὕμνο στή Δήμητρα ἡ σκηνή τῆς ἁρπαγῆς ἔγινε κοντά στήν πόλη Αἴτνα τῆς Σικελίας. Κατ' ἄλλους μύθους ἔγινε εἴτε στήν Ἀττική, κάπου κοντά στήν Ἐλευσίνα, εἴτε στόν Κολωνό) Ἡ κόρη κλαίει κι' ὀλοφύρεται. Μέ γοερές κραυγές ζητᾶ τή λύτρωσή της. Ὁ ἀπελπισμένος θρῆνος της ἀνέβηκε κι' ἔφθασε ψηλά στόν Ὄλυμπο. Ἡ εὐαίσθητη μητρική στοργή, ἡ ἄγρυπνη καρδιά τῆς μητέρας, ἀκούει τό σπαρακτικό θρῆνο τῆς κόρης. Κι' ἡ μάνα Δήμητρα, μεταμορφωμένη σέ γερόντισσα, ὅρμησε στή γῆ γιά ἀναζήτησή της. Ἀπό τότε ἄρχισαν τά λυπητερά παθήματα τῆς θλιμμένης μητέρας, πού τόσο ζωηρά ἀναφέρονται στόν ἀφιερωμένο σ' αὐτήν Ὁμηρικό ὕμνο.

Τρέχει, γυρίζει ἐννιά ὁλόκληρα μερόνυχτα οὐρανό καί γῆ, κρατώντας ἀναμμένη δᾶδα γιά νά φωτίζει τό δρόμο της, ἄφωνη, χωρίς νά τρώει, χωρίς νά πίνει, χωρίς νά λούζεται. Τέλος, κατακουρασμένη ἀπό τήν περιπλάνηση καί ἐξαντλημένη ἀπό τή λύπη, ἔφθασε στή μικρή πόλη τῆς Ἐλευσίνας. Κάθισε σέ μιά πέτρα, στήν *«ἀγέλαστη πέτρα»*, κοντά στό *«Παρθένιο φρέαρ»*, κάτω ἀπό τή σκιά μιᾶς γέρικης ἐλιᾶς.

Τήν ἀξιοθρήνητη κατάσταση τῆς ἀπαρηγόρητης μητέρας, τῆς Mater Dolorosa, ὅπως τή λέει ὁ Grote, μᾶς τή δίνουν ἐπιγραμματικά οἱ στίχοι τοῦ Ὕμνου «Καθισμένη ἐκεῖ – στό Παρθένιο φρέαρ – κρατοῦσε μέ τά χέρια της τόν πέπλο τοῦ προσώπου της. Θλιμμένη βαθειά, στεκόταν ἄφωνη ὥρα πολλή. Κανένα δέ χαιρετοῦσε, οὔτε μέ λόγο οὔτε μέ ἔργο, ἀλλά κατηφής, νηστική ἀπό τροφή καί ποτό, στεκόταν κι' ἔλιωνε ἀπό τήν ἐπιθυμία τή μεγάλη, γιά τήν πανώρια της κόρη».

Ἡ κεφαλή τοῦ ἀγάλματος τῆς Δήμητρας τῆς Κνίδου. Στήν ἔκφραση τῆς θεᾶς εἶναι ἀποτυπωμένος ὁ πόνος γιά τήν ἀπώλεια τῆς κόρης της Δήμητρας.

Σ' αὐτή τήν ὀδυνηρή θλίψη βρῆκαν τή φτωχή γερόντισσα οἱ τέσσερες θυγατέρες τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἐλευσίνας Κελεοῦ, πού πῆγαν στό πηγάδι νά πάρουν νερό. Τήν πλησίασαν καί μέ παρήγορα λόγια θέλησαν νά ξανανθίσει τό χαμόγελο στά πικραμένα χείλη τῆς ἄμοιρης μάνας. Χαμένος κόπος.

Οἱ καλόγνωμες βασιλοποῦλες τέλος πῆραν τήν ἄγνωστη γυναίκα στό βασιλικό τους σπίτι. Ἡ βασίλισσα Μετάνειρα δέχτηκε μέ καλωσύνη τήν ξένη στ' ἀρχοντικό της.

Ἡ μεταμορφωμένη Δήμητρα δέχτηκε τή φιλοξενία, μά γιά νά μή γίνει βάρος, ἀξίωσε ν' ἀναλάβει τήν ἀνατροφή τοῦ βασιλόπαιδα Δημοφώντα. Βαρειά πληγωμένη ὅμως ἀπό τό χαμό τῆς κόρης της, οὔτε μιλοῦσε, οὔτε ἔτρωγε, οὔτε ἔπινε καί μόνο οἱ ἀστειολογίες τῆς ὑπηρέτριας Ἰάμβης τή φαίδρυναν κάπως καί δέχτηκε νά πιεῖ ἕνα τονωτικό ποτό, τόν

κυκεώνα. (Κατά τόν Ὁμηρικό Ὕμνο στή Δήμητρα, ὁ κυκεώνας ἦταν παχύρρευστο ποτό, φτιαγμένο μέ νερό, ἀλεύρι ἀπό κριθάρι καί μέντα).

Ἡ Δήμητρα ἤθελε νά κάνη τό Δημοφώντα ἀθάνατο, γι' αὐτό τόν ἔβαζε τή νύχτα ἀπάνω στή φωτιά, γιά νά ἀφαιρέσει, ὅπως λέει ὁ μῦθος, τίς θνητές σάρκες του, ἀλλά τήν ὥρα κείνη ἔγινε ἀντιληπτή ἀπό τή Μετάνειρα. Τότε ἀναγκάσθηκε ν' ἀποκαλυφθεῖ. Ἡ ταπεινή τροφός μεταμορφώθηκε ξαφνικά καί παρουσιάσθηκε στήν ἔκπληκτη βασίλισσα, μ' ὅλη της τή θεία λάμψη κι' εἶπε, κατά τόν ποιητή τοῦ Ὕμνου «Ἐγώ εἶμαι ἡ ἔντιμη Δήμητρα, πού γεννήθηκα γιά νά χαρίσω τή χαρά καί τήν εὐτυχία στούς θνητούς καί στούς ἀθάνατους. Ἀλλ' ἐμπρός, μέγα ναό καί βωμό ἄς μοῦ κατασκευάσει ὅλος ὁ λαός κάτω ἀπό τήν Ἀκρόπολη καί τά ἀπότομα τείχη, πάνω ἀπό τήν Καλλίχορο Πηγή, στό λόφο πού προεξέχει. Μυστήρια δέ ἐγώ ἡ ἴδια θά ἱδρύσω, γιά νά θυσιάζετε μέ καθαρή καρδιά κι' ἐξευμενίζεται ἡ καρδιά μου.»

Ὁ δῆμος τῆς Ἐλευσίνας κατά διαταγή τοῦ Βασιλιᾶ Κελεοῦ, ἔκτισε μεγαλοπρεπῆ ναό[1] καί βωμό κοντά στό Παρθένιο φρέαρ *«ἐπί τῆς ἀγελάστου πέτρας»*, ὅπου πρωτοκάθισε ἡ θεά, ὅταν πῆγε στήν Ἐλευσίνα. Τό ναό αὐτό πυρπόλησαν οἱ Πέρσες τό 480 π.Χ., ὁ δέ μέγας Περικλῆς τόν ξανάφτιαξε μεγαλοπρεπέστερο μέ σχέδιο τοῦ Ἰκτίνου καί τοῦ Φειδία, ἀπό πεντελικό μάρμαρο. Τό 395 μ.Χ. ὁ ἡγεμόνας τῶν Γότθων Ἀλάριχος τόν κατάστρεψε, τήν καταστροφή του δέ συμπλήρωσε ἀργότερα φανατικός ὄχλος νεοφώτιστων χριστιανῶν. Ὁ Δ. Φίλιος ἔχει τή γνώμη πώς ὁ ναός τῆς Δήμητρας καταστράφηκε ὄχι ἀπό τόν Ἀλάριχο, ἀλλά ἀργότερα, γύρω στόν 6ο μ.Χ. αἰώνα ἀπό σεισμούς ἤ ἄλλες καιρικές αἰτίες.

1. Ὁ ναός τῆς Δήμητρας εἶναι τό λεγόμενο *Τελεστήριο*, ὅπου τελοῦνταν τά μυστήρια.

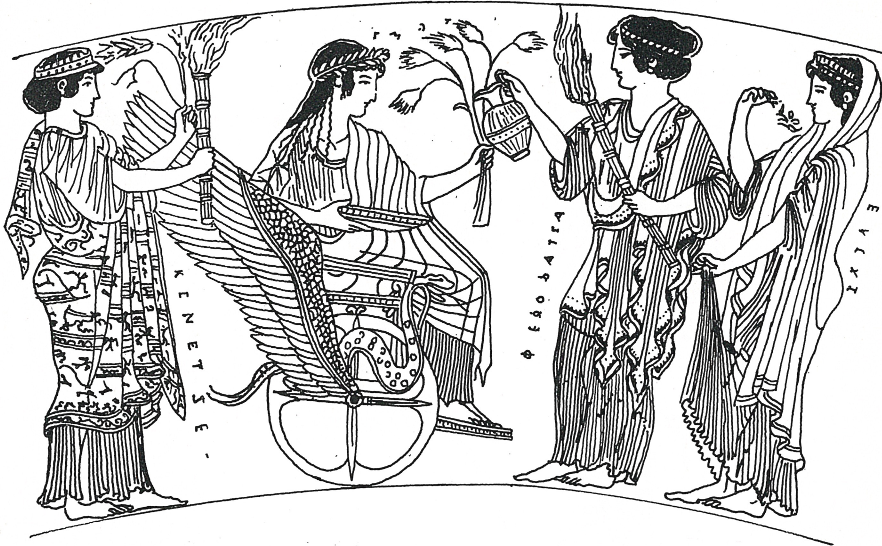

῾Ο ῾Ερμῆς ἀνεβάζει ἀπό τόν ῞Αδη τήν Περσεφόνη πάλι στό φῶς. Τή σκηνή παρακολουθοῦν ἡ ῾Εκάτη κι ἡ Δήμητρα. (᾿Από ἐρυθρόμορφο ἀγγεῖο).

῾Η θεά κλείστηκε στό ναό της καί ὁλημερίς καταριόταν τούς θεούς καί τούς ἀνθρώπους, γιά τήν ἁρπαγή τῆς κόρης της. ῾Η ὀργή της ἦταν τρομερή. ῾Η γῆ δέν ἔκανε καρπούς κι᾿ ἄδικα τά ἀλέτρια ὄργωναν τά χωράφια. Τό ἀνθρώπινο γένος κινδύνευε ν᾿ ἀφανιστεῖ. Τότε ὁ Δίας ἔνοιωσε τήν ἀπειλούμενη καταστροφή κι᾿ ἀφοῦ μάταια προσπάθησε νά καταπάψει τήν ὀργή τῆς θεᾶς, ἔστειλε τόν ῾Ερμῆ στόν ῞Αδη, γιά νά ἀφίσει ὁ Πλούτωνας τήν Περσεφόνη ἐλεύθερη νά γυρίσει στή μητέρα της.

῾Ο Πλούτωνας συμμορφώθηκε μέ τή διαταγή τοῦ πατέρα τῶν θεῶν κι᾿ ἐλευθέρωσε τήν Κόρη, ἀφοῦ πρῶτα τῆς ἔδωσε κι᾿ ἔφαγε καρπούς ροδιᾶς. ῾Η Δήμητρα, ὅταν ξαναεῖδε τή λατρευτή της, τήν ἔσφιξε στήν ἀγκαλιά της καί τή γέμισε φιλιά. Μάνα καί κόρη σφιχταγκαλιασμένες χύνουν δάκρυα χαρᾶς.

῾Η Δήμητρα γεμάτη ἀγωνία ρώτησε τήν κόρη της ἄν ἔφαγε καρπούς ροδιᾶς. Στήν καταφατική ἀπάντηση τῆς

῾Η Δήμητρα, ὁ Τριπτόλεμος, ἡ Περσεφόνη κι ἡ νύμφη ᾿Ελευσίς. ῾Ο Τριπτόλεμος σέ φτερωτό ἅρμα, δῶρο τῆς Δήμητρας, δέχεται ἀπό τήν Περσεφόνη τήν ἀποχαιρετηστήριο σπονδή κατά τήν ἀναχώρησή του γιά τή διάδοση τῶν σιτηρῶν ἀνά τόν κόσμο. (Λεπτομέρεια ἀπό ἀγγειογραφία τοῦ ῾Ιέρωνα).

Περσεφόνης, ἡ μητέρα ξεχύνεται σ' ἀκράτητους λυγμούς. Γνωρίζει πώς ἡ ροδιά εἶναι τό σύμβολο τοῦ γάμου καί τῆς γονιμότητας. ῾Η κόρη τώρα πειά εἶχε τελέσει τό γάμο της μέ τό Πλούτωνα κι' ἔτσι δέν θά μποροῦσε νά παραμείνη διαρκῶς κοντά στή μητέρα της.

῾Η Δήμητρα ἀναγκάστηκε νά δεχθεῖ τίς προτάσεις τοῦ Δία πού ἔστειλε μέ τή Ρέα. ῾Η Κόρη θά παρέμενε τούς τέσσερες μῆνες τοῦ χρόνου κοντά στό σύζυγό της κάτω στόν ῞Αδη καί τούς ὑπόλοιπους ὀχτώ, κοντά στή μητέρα της καί στούς ἄλλους θεούς.

῾Η σημασία τοῦ μύθου εἶναι εὐκολονόητη. ῾Η Περσεφόνη, ἡ Κόρη, ἡ βλάστηση δηλαδή τῆς γῆς, θά παραμείνει στή γῆ ἀπό τήν ἄνοιξη μέχρι τίς ἀρχές τοῦ χειμώνα. ᾿Από τό χειμώνα μέχρι τήν ῎Ανοιξη θά παραμένει μέσα στή γῆ, κοντά στό θεό τοῦ θανάτου.

῎Επειτα ἀπό τή συμφωνία αὐτή ἡ Δήμητρα ἔπαψε τήν

Ὁ Τριπτόλεμος μέ τό φτερωτό του ἅρμα ἑτοιμάζεται ν' ἀναχωρήσει, γιά νά διδάξει στόν κόσμο τήν καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν. Στά χέρια του κρατάει σκῆπτρο καί στάχεις, ἡ Δήμητρα δάδα κι ἡ Περσεφόνη ἀλέτρι. (Ἀπό ἐρυθρόμορφο Κρατήρα).

ὀργή της κι' ἡ γῆ πρασίνισε κι' ἀπόδωσε πλούσιους καρπούς.

Ἡ θεά, πρίν ἀκόμη ἐπιστρέψει μέ τήν Κόρη της στόν Ὄλυμπο, γιά νά δείξη τήν εὐγνωμοσύνη της στούς κατοίκους τῆς Ἐλευσίνας, δίδαξε στούς βασιλεῖς Τριπτόλεμο[1], Διοκλῆ, Εὔμολπο καί Κελεό τήν καλλιέργεια τῆς γῆς καί τίς ἱερές τελετές, τά ἅγια αὐτῆς Μυστήρια, γιά τά ὁποῖα ἀξίωσε ἀπόλυτη μυστικότητα.

Μέ τήν καλλιέργεια τῆς γῆς ἤθελε νά χαρίσει τήν

1. Κατά τόν Ὁμηρικό ὕμνο στή Δήμητρα ὁ Τριπτόλεμος πῆρε διαταγή ἀπό τή Δήμητρα νά διδάξει στούς ἀνθρώπους τήν καλλιέργεια τῆς γῆς. Μέ τό ἅρμα πού τοῦ δώρησε ἡ θεά καί πού τό ἔσερναν φτερωτοί δράκοντες, γύρισε ὅλο τόν κόσμο κι ὄργωνε κι ἔσπερνε σιτηρά στή γῆ. Ἔτσι οἱ ἀρχαῖοι τόν θεωροῦσαν σάν τόν πρῶτο γεωργό.

Οἱ Ἕλληνες καλλιτέχνες καί ἰδιαίτερα οἱ ἀγγειογράφοι καί οἱ γλύπτες συχνά παράστησαν μέ τά ἔργα τους τό μῦθο τοῦ Τριπτόλεμου. Ἡ σκηνή πού συναντᾶται συχνότερα στίς ἀγγειογραφίες εἶναι ἡ ἀναχώρηση τοῦ Τριπτόλεμου.

ὑλική εὐημερία στούς ἀνθρώπους καί μέ τά Μυστήρια τήν πνευματική καί ἠθική ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νά κερδίσει τή μακαριότητα μετά θάνατον.

Ἔτσι κάθε χρόνο γίνονταν στήν Ἐλευσίνα πρός τιμήν τῆς θεᾶς Δήμητρας καί τῆς κόρης της Περσεφόνης μυστικές θρησκευτικές τελετές, τά λεγόμενα Ἐλευσίνια μυστήρια ἤ «τά Ἐλευσῖνι μυστήρια» κατά τούς ἀρχαίους. Τά Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας ἀποτέλεσαν τή βάση τῆς ἀγροτικῆς λατρείας τῆς Δήμητρας καί τῶν χθόνιων θεῶν τῶν κατοίκων τῆς Ἐλευσίνας καί γενικώτερα τῶν Ἑλλήνων κατά τή νεολιθική ἐποχή. Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ λατρεία αὐτή ἐξελίχτηκε σέ θρησκεία μυστική.

Λέγεται πώς ἀρχικά τά μυστήρια γίνονταν μόνο ἀπό γυναῖκες, πάντως πρῶτοι λειτουργοί τους ἦταν οἱ βασιλεῖς τῆς Ἐλευσίνας.

Τόν 7ο π.Χ. αἰώνα ξέσπασαν μακροχρόνιοι πόλεμοι μεταξύ τῆς Ἐλευσίνας καί τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀθήνα νίκησε μέ ἀποτέλεσμα νά διαλυθεῖ τό βασίλειο τῆς Ἐλευσίνας καί νά ἀποτελέσει ἕναν ἀπό τούς δήμους τῶν Ἀθηναίων. Ἀπό τότε ἡ Ἀθήνα ἀνάλαβε τή διοίκηση καί τήν ἐποπτεία τῶν Μυστηρίων. Μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν κοντά στήν Ἀκρόπολη μεγαλόπρεπο ναό, τό «Ἐλευσίνιον», πού τό θεωροῦσαν σάν παράρτημα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας. Πάντως ἡ Ἐλευσίνα παράμεινε κοιτίδα τῶν Μυστηρίων καί τά ἱερατικά ἀξιώματα διατήρησαν οἱ βασιλικοί ἀπόγονοί της.

Ἀπό τήν ἐποχή πού προσαρτήθηκε ἡ Ἐλευσίνα στήν Ἀθήνα, τά Μυστήρια χωρίστικαν σέ δύο, τά Μικρά καί τά Μεγάλα.

Τά Μικρά λεγόμενα Μυστήρια τελοῦνταν τό Φεβρουάριο στό ναό τῆς Δήμητρας καί τῆς Περσεφόνης, πού βρισκόταν κοντά στό σήμερινό Στάδιο τῆς Ἀθήνας, ἀριστερά τῆς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ, στό συνοικισμό Ἄγρα.

Τί γινόταν ἀκριβῶς στά Μικρά Μυστήρια δέν εἶναι γνωστό. Ἀπό μαρτυρίες ἀρχαίων συγγραφέων ὅμως συμπεραίνεται ὅτι αὐτά ἦταν προπαρασκευαστικά, ἕνα εἶδος εἰσαγωγῆς στά Μεγάλα Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας. Οἱ μύστες ἔπαιρναν διάφορες ὁδηγίες ἀπό τό μυσταγωγό (κατηχητή) καί γίνονταν φαίνεται *καθαρμοί,* διάφορες δηλαδή ἱερές πράξεις γιά ἐξαγνισμό τῶν μυουμένων καί προπαρασκευή τους γιά τίς τελετές τῶν Μεγάλων Μυστηρίων.

Τά Μεγάλα Μυστήρια τελοῦνταν κάθε χρόνο, τό Σεπτέμβριο καί κρατοῦσαν 9 ἡμέρες. Κανείς δέν γινόταν δεκτός σ' αὐτά, ἄν δέν εἶχε προηγούμενα μυηθεῖ στά Μικρά.

Ἡ γιορτή τῆς μύησης στό ἱερό τῆς Δήμητρας στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ἡ μεγαλύτερη καί μεγαλοπρεπέστερη γιορτή τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἀπό τήν πολύ ἀρχαία ἀκόμη ἐποχή διαπιστώθηκε ὁ ἱερός χαρακτήρας τῶν Μυστηρίων. «Ἀναμφισβήτητα, σημειώνει ἕνας μελετητής τῶν ἀρχαίων Μυστηρίων, ἡ Ἐλευσίνα ὑπῆρξεν ὁ μέγας βωμός τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τό λίκνον τῶν ἀποτάτων μυστηρίων, ὅπου ἐνεπνεύσθησαν οἱ μεγάλοι μυσταγωγοί καί ἔψαλλον τό αἰώνιον ἆσμα τῆς κοσμογονίας, τό μυστικοπαθές τραγούδι τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως»

«Ἡ Ἐλευσίνα, λέει κι ὁ Dechrame, κατέστη ἡ Ἁγία Γῆ τῶν Ἑλλήνων.....»

Η ΤΕΛΕΤΗ

Στίς 14 τοῦ μήνα Βοηδρομιώνα (σημερινοῦ Σεπτεμβρίου), οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ τῆς Ἐλευσίνας μέ ἐπί κεφαλῆς τόν Ἱεροφάντη, πού ἦταν κι ὁ ἀνώτατος λειτουργός τῶν μυστηρίων, ἀκολουθούμενοι ἀπό πλῆθος ἀνθρώπων, ἔβγαζαν ἀπό τό Ἀνάκτορο – ἔτσι λεγόταν ἕνα μέρος τοῦ Τελεστηρίου – τά ἱερά καί τά μετέφεραν στό Ἐλευσίνιο τῆς Ἀθήνας. Τότε ἕνας ἱερέας τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρας ἀνάγγελνε τό γεγονός στήν ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς κι αὐτή κατόπιν μέ τή σειρά της τό ἀνάγγελνε στήν πολιοῦχο τοῦ «*Ἄστεως*». Ἀπό τότε ἄρχιζε ἡ μεγάλη γιορτή.

Ἡ ἑπόμενη μέρα, 15 Σεπτεμβρίου, χαρακτηριζόταν σάν ἡ πρώτη μυστηριώδης μέρα τῶν ἑορτῶν καί λεγόταν *Ἀγυρμός*. Ὁ ἄρχοντας Βασιλιάς, ὁ προϊστάμενος γενικά τῆς γιορτῆς, καλοῦσε τούς Ἀθηναίους σέ πανηγυρικό συναγερμό στήν Ἀγορά. Ἐκεῖ, ὁ Ἱερός Κήρυκας ἔκανε τήν «πρόρρηση» δηλαδή τήν ἐπίσημη προκήρυξη, μέ τήν ὁποία καλοῦνταν ὅλοι νά πάρουν μέρος στίς γιορτές, ἐκτός ἀπό ἐκείνους πού δέν εἶχαν καθαρά χέρια, δηλαδή τούς ἔνοχους φόνου καί τούς ἱερόσυλους.

Στίς 16 τοῦ μήνα, *οἱ μύστες*, ὅσοι δηλαδή εἶχαν μυηθεῖ στά μυστήρια, ἔπρεπε νά λουστοῦν στή θάλασσα. Ἀκόμη οἱ μύστες ἔπλεναν κι ἕνα χοιρίδιο, πού τήν ἄλλη μέρα θά θυσίαζαν στίς θεές. Ἡ μέρα αὐτή λεγόταν *Ἅλαδε μύσται*, δηλαδή «πηγαίνετε στή θάλασσα μύστες».

Τήν τρίτη μέρα, στίς 17 Σεπτεμβρίου, ὁ Βασιλιάς μέ τούς τέσσερες ἐπιμελητές τῶν μυστηρίων, ἔκανε μεγάλη θυσία στό Ἐλευσίνιο. Τότε οἱ μύστες θυσίαζαν τό χοιρίδιο.

Καί ἡ ἄλλη μέρα, ἡ 18η, ἦταν μέρα θυσίας καί λεγόταν *Ἐπιδαύρια*. Ἡ ἑπόμενη μέρα λεγόταν *Ἴακχος*. Αὐτή ἦταν ἡ λαμπρότερη καί πανηγυρικώτερη ἀπ' ὅλες. Οἱ συναθροισμένοι στήν Ἀθήνα μύστες, ἔπαιρναν ἀπό τό Ἐλευσίνιο τά ἱερά τῆς Δήμητρας κι' ὕστερα, συνοδευόμενοι ἀπό τούς ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας καί πλῆθος κόσμου, πήγαιναν στό *Ἰακχεῖο*. Ἀπό κεῖ ἔπαιρναν τό ξύλινο ἄγαλμα τοῦ θεοῦ Ἴακχου, γυιοῦ τῆς Δήμητρας καί διά τῆς *«Ἱερᾶς Ὁδοῦ»,* πού, ἄς σημειωθεῖ, ἀκολουθοῦσε τήν ἴδια περίπου μέ τή σημερινή διεύθυνση, ἐπέστρεφαν στήν Ἐλευσίνα.

Ἡ πομπή ξεκινοῦσε κάπως ἀργά ἀπό τήν Ἀθήνα βραδυποροῦσε ὅμως γιατί ὁ δρόμος ἦταν γεμᾶτος ἀπό ναούς καί βωμούς κι' οἱ μύστες ἔπρεπε νά κάνουν τίς καθιερωμένες θυσίες.

Περί τούς 30.000 προσκυνητές παρακολουθοῦσαν τή λιτανεία αὐτή, ψέλνοντας ἱερά ἄσματα καί ὑμνολογοῦντας τό θεό Ἴακχο. Τά ἄσματα συνωδεύονταν ἀπό μουσικά ὄργανα, πού στό μεταξύ διακόπτονταν ἀπό θυσίες καί χορούς.

Οἱ γύρω λόφοι, στολισμένοι ἀπό ἀνθισμένες ῥοδοδάφνες, ἀντηχοῦσαν ἀπό τίς φωνές τῆς φαιδρῆς κι' εὔθυμης πορείας *«Ἴακχε, ὦ Ἴακχε!»*.

Ἡ θρησκευτική συνοδεία περνοῦσε τή σκιερή κοιλάδα τοῦ Κορυδαλλοῦ κι' ἔφτανε στό τέλος τῆς διόδου, ἀπ' ὅπου πρόβαλε ἡ γαλήνια θάλασσα τοῦ κόλπου τῆς Ἐλευσίνας, πού οἱ χαροποί της κυματισμοί ἔλουζαν τό νησί τῆς Σαλαμίνας.

Κοντά στούς *Ρειτούς*, τή σημερινή λίμνη Κουμουνδούρου, πού ἦταν τά σύνορα τῆς Ἀθήνας μέ τήν Ἐλευσίνα, ὑποδέχονταν τήν πομπή οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλευσίνας. Ἡ νύχτα τώρα πιά εἶχε ἁπλώσει τό σκιερό πέπλο της κι' οἱ μύστες κρατώντας ἀναμμένες δᾶδες φώτιζαν τήν πορεία τῆς λιτανείας, ἀλλαλάζοντες μέ ἐνθουσιασμό *«Ἴακχε, ὦ Ἴακχε!»*

Ἀργά τή νύχτα ἡ πομπή ἔφτανε στήν ἱερή τῶν Ἑλλήνων πόλη. Ἱερεῖς καί ἱέρειες τοῦ ναοῦ τοποθετοῦσαν τά ἱερά τῆς Δήμητρας πιθανόν στό Ἀνάκτορο τοῦ ναοῦ καί σέ ἰδιαίτερο μέρος τό ἄγαλμα τοῦ Ἴακχου.

Τί γινόταν τήν ἑπόμενη μέρα, δέν εἶναι γνωστό. Ὑποστηρίζεται πώς οἱ μύστες ἔκαναν λουτρό, θυσίες καί ἄλλες καθαρτικές διατυπώσεις κι' ὕστερα ἔμπαιναν στό ναό κι' ἄρχιζαν τήν τέλεση τῶν Μεγάλων Μυστηρίων. Ἐπικρατέστερη φαίνεται ἡ γνώμη πώς οἱ μύστες ἀναπαύονταν ἀπό τήν κοπιαστική πορεία τήν ὑπόλοιπη νύχτα καί τήν ἑπόμενη μέρα.

Οἱ δυό ἑπόμενες μέρες 21 καί 22 τοῦ μήνα, ἦταν οἱ κυρίως μυστηριώδεις μέρες ἤ καλλίτερα νύχτες, ἀφοῦ τή νύχτα τελοῦνταν τά Μυστήρια.

Οἱ περισσότεροι τῶν συγγραφέων ὑποστηρίζουν, πώς τήν πρώτη μέρα ἔπαιρναν μέρος στήν τέλεση τῶν μυστηρίων οἱ κυρίως μύστες, δηλαδή οἱ γιά πρώτη φορά μυούμενοι, τή δέ δεύτερη οἱ ἐ π ό π τ ε ς, δηλαδή ἐκεῖνοι πού εἶχαν μυηθεῖ τά προηγούμενα χρόνια στά Μεγάλα Μυστήρια.

Ἡ ἄλλη μέρα μετά τήν τελευταία μυστηριώδη νύχτα, λεγόταν *Πλημοχόη*. Τήν ἡμέρα αὐτή τέλειωναν κι οἱ γιορτές μέ θυσίες καί χορούς. Οἱ μύστες ἔπαιρναν δυό πήλινα ἀγγεῖα (πλημοχόες), γεμάτα κρασί καί τά ἔχυναν, σάν εἶδος μεγάλης σπονδῆς, τό ἕνα τό πρωί, τό δέ ἄλλο τό βράδυ. Ὕστερα ἔπιναν τό ἱερό ποτό κυκεώνα. Τότε σταματοῦσε καί ἡ νηστεία, πού διαρκοῦσε ἐννέα μέρες, ὅσες δηλ. νήστεψε κι ἡ Δήμητρα.

Ἡ νηστεία, καθώς καί ἡ ἐξομολόγηση τῶν ἁμαρτιῶν, θεωριόταν ἀπαραίτητη γιά τόν ἐξαγνισμό ἐκείνων πού πήγαιναν νά μυηθοῦν. Ἡ ἐξομολόγηση μάλιστα ἦταν ἀναπόφευκτη, γιατί χωρίς πλήρη ἐξομολόγηση κανένας δέν γινόταν δεκτός στά Μυστήρια.

Μετά τό τέλος τῶν ἑορτῶν οἱ προσκυνητές κρατώντας τό

ἄγαλμα τοῦ Ἴακχου, ἐπέστρεφαν στήν Ἀθήνα. Ἡ μέρα αὐτή ὀνομαζόταν *Γεφυρισμός*, γιατί στή γέφυρα τοῦ Κηφισσοῦ συγκεντρώνονταν ὅσοι δέν εἶχαν πάει στήν Ἐλευσίνα καί ὑπεδέχονταν ἐκείνους πού ἐπέστρεφαν, μέ διάφορα ἀστεῖα πειράγματα.

Κατά τή διάρκεια τῶν ἑορτῶν, κάθε δικαστική καταδίωξη ἀναστελλόταν καί καμμιά κατάσχεση κατά ὀφειλέτου δέν ἐπιτρεπόταν.

Σέ καιρό πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν ἀνακωχή μέχρι τέλος τῶν ἑορτῶν, ἔδιναν δέ ἔγγραφο ἄδεια σέ ὅσους ἤθελαν νά πᾶνε στήν Ἐλευσίνα, γιά νά μυηθοῦν στά Μυστήρια ἤ νά παρακολουθήσουν τίς γιορτές ὡς ἁπλοί προσκυνητές.

Ἀφοῦ τέλειωναν οἱ γιορτές, ὁ Ἄρειος Πάγος τιμωροῦσε μέ μεγάλα χρηματικά πρόστιμα καί μέ αὐτή τήν ποινή τοῦ θανάτου ἀκόμη, ὅσους διετάραξαν τή τάξη κατά τίς τελετές.

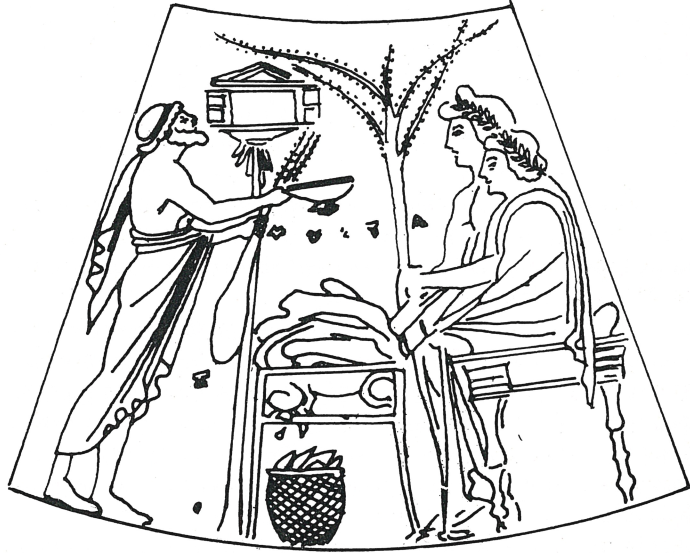
Η ΜΥΗΣΗ

Γεννιέται τό ἐρώτημα. Τί γινόταν κατά τή διάρκεια τῶν τελετῶν καί μάλιστα κατά τίς μυστηριώδεις νύχτες; Δηλαδή ποιό ἦταν τό τυπικό τῶν ἱερῶν ὀργίων, ὅπως ὀνομάζονταν τά Μεγάλα Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας;

Ἀτυχῶς γύρω ἀπό τό οὐσιῶδες αὐτό σημεῖο, ἐλάχιστα γνωρίζουμε. Γιατί, ὅπως ἀναφέραμε, οἱ μύστες τηροῦσαν ἀπόλυτη μυστικότητα, σέ κεῖνον δέ πού παραβίαζε τά ἀπόρρητα, ἐπιβάλλονταν αὐστηρές κυρώσεις. Ἔτσι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ἀλκιβιάδης, πού θέλησε νά *«παρῳδήση»* τά μυστήρια, καταδικάσθηκε «ἐρήμην» σέ θάνατο, ὁ δέ Αἰσχύλος κατηγορήθηκε καί κινδύνεψε νά θανατωθεῖ, ἐπειδή στίς τραγῳδίες του ἀποκάλυψε ὁρισμένα ἀπόρρητα τῶν Μυστηρίων. Πάντως ἀπό τίς ὑπάρχουσες «ἐνδείξεις», οἱ κυριώτεροι τύποι τῶν μυστηρίων ἦταν ἱεροπραξίες, τίς ὁποῖες παρακολουθοῦσαν μέ κατάνυξη οἱ μυούμενοι, ἄκουγαν λέξεις μυστηριώδεις, *«ρήσεις»* μυστικές, μάθαιναν τύπους συμβολικούς καί κατηχοῦνταν μέ θρησκευτική καί ἀπόλυτη σιωπή, μέ τύπους καί δραματικές παραστάσεις, πού συμβόλιζαν τήν ἁρπαγή τῆς Κόρης, τό γάμο της μέ τόν Πλούτωνα, τό γυρισμό της στή γῆ καί τήν ἐπιστροφή τῆς Δήμητρας στόν Ὄλυμπο.

Οἱ κατηχούμενοι, δηλαδή ὅσοι πήγαιναν γιά μύηση, συγκεντρωμένοι στόν περίβολο τοῦ ναοῦ, ἔμπαιναν στό ἱερό τέμενος γιά νά περάσουν τήν *ἱερή νύχτα* ἤ τή *νύχτα τῆς μυήσεως*. Ὁ ναός τῆς Δήμητρας φωτιζόταν μόνο ἀπό τήν ὀροφή, ὥστε ὅποιος ἔμπαινε μέσα καταλαμβανόταν ἀπό *«μυστική φρίκη»*, στό ἄνω δέ μέρος τῆς πύλης ἦταν χαρα-

Ζευγάρι μυστῶν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων δέχεται ἀπό τόν μυσταγωγό τόν «καθηγιασμένον οἶνον».

γμένη ἡ ἐπιγραφή. *«Μή χωρεῖν εἴσω τῶν ἀδύτων ἀμυήτοις οὖσιν»* Δηλαδή *«Νά μήν εἰσέρχονται στά ἄδυτα, ὅσοι εἶναι ἀμύητοι».* Τότε ὁ νεώτερος ἀπό τούς τέσσερες πρώτους ἱερεῖς, ὁ *Ἱεροκήρυκας,* μέ φοβερές ἀπειλές καί μέ τήν κραυγή *«Ἑκάς οἱ βέβηλοι»,* δηλαδή «μακριά ἀπό δῶ οἱ ἀμύητοι», ἀπομάκρυνε ὅσους τυχόν βέβηλους παρεισέφρησαν στό ναό.

Ὕστερα ὅρκιζε τούς μύστες «ἐπί ποινῇ θανάτου» νά μήν ἀποκαλύψουν τίποτα ἀπ' ὅσα θά δοῦν καί πρόσθετε: «Ἰδού, ἐσεῖς βρίσκεσθε εἰς τό ὑποχθόνιον κατώφλιον τῆς Περσεφόνης. Διά νά ἐννοήσετε τήν μέλλουσαν ζωήν καί τήν παροῦσαν κατάστασίν σας, πρέπει νά διέλθετε τό κράτος τοῦ θανάτου. Εἶναι ἡ δοκιμασία τῶν μυστῶν. Πρέπει νά μάθετε νά περιφρονῆτε τά σκότη, διά νά χαρῆτε τό φῶς».

Κατόπιν οἱ μύστες ὁρκίζονταν. Φαίνεται δέ πώς οἱ

ὅρκοι τῶν μυστῶν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἦταν διάφοροι, ἀνάλογα μέ τό βαθμό μυήσεως καθ' ἑνός. Ὁ ὅρκος τῶν *Ἁπλῶν Μυήσεων*, ὁ λεγόμενος *Ὀρφικός ὅρκος*, ἦταν ὁ ἑξῆς: *«Σέ ἐξορκίζω στόν οὐρανό πού εἶναι ἔργο μεγάλου σοφοῦ, σέ ἐξορκίζω στή φωνή τοῦ μεγάλου πατέρα, πού ἐλάλησε γιά πρώτη φορά, ὅταν τόν κόσμο ὅλο ἐστήριξε στίς βουλές του»*.

Ὁ δέ ὅρκος τῶν ἀνώτερων βαθμῶν ἦταν: *«Σέ ἐξορκίζω στό γεννήτορα τῶν ἀθανάτων, τόν αἰώνιο, στό πῦρ καί τό ὕδωρ, τή γῆ καί τόν οὐρανό, τή σελήνη καί τόν ἥλιο, τόν μέγα δημιουργό τοῦ φωτός καί στή σκοτεινή νύχτα»*.

Μετά τήν ὁρκωμοσία οἱ μύστες παραδίδονταν ἀπό τόν Ἱεροκήρυκα στό δεύτερο σέ βαθμό ἱερέα τοῦ ναοῦ, τό *Δαδοῦχο*. Ὁ Δαδοῦχος τότε ἄρχιζε τούς καθαρμούς τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος. Ἐξωμολογοῦσε τούς μύστες κι' ὕστερα τούς βάφτιζε. Ἔπειτα τούς παρέδιδε στόν τρίτο ἱερέα τοῦ ναοῦ, τόν *Ἐπιβώμιο* κι' αὐτός τούς παρουσίαζε στόν *Ἱεροφάντη*.

Ὁ Ἱεροφάντης ἦταν ὁ πρῶτος ἱερέας τοῦ ναοῦ, ὁ ἀρχιερέας, ὅπως θά λέγαμε σήμερα, ὁ ὁποῖος κατά τή μύηση παρίστανε τό δημιουργό. Αὐτός ἦταν πάντα ἀρκετά ἡλικιωμένος καί ἐκλεγόταν ἀπό τά μέλη τῆς ἀρχαίας καί ἱερῆς οἰκογένειας τῶν Εὐμολπιδῶν, ἦταν δέ πολύ μορφωμένος. Ἔπρεπε νά εἶναι σωματικά ἄρτιος καί ψυχικά «ἄμωμος» καί «ἀκηλίδωτος» κι' ὄφειλε νά τηρήσει σέ ὅλο του τό βίο αὐστηρή σωφροσύνη καί ἁγνότητα, γι' αὐτό μετά τήν ἐκλογή του, ὅπως βεβαιώνει ὁ σοφός Μεούρσιος, ἔπαιρνε διάφορα φάρμακα γιά νά νεκρώσει τή σάρκα.

Οἱ μύστες ἐξωμολογοῦνταν γιά δεύτερη φορά ἀπό τόν Ἱεροφάντη καί ὑπόσχονταν πλήρη μετάνοια κι' ἀπόλυτη ἐχεμύθεια. Τέλος βαφτίζονταν σέ θαλάσσιο νερό. Ἔπειτα, προσποιούμενοι πώς πέθανε ὁ παλιός ἄνθρωπος, φοροῦσαν λευκό χιτώνα καί ὁρκίζονταν ὅτι στό ἑξῆς θά ζοῦν μέ ἀπόλυτη ἠθικότητα καί θά ἀπέχουν ἀπό κάθε ἁμαρτία. Τότε

προχωροῦσαν στά ἐνδότερα τοῦ ναοῦ, σέ πολύ προχωρημένη ὥρα τῆς νύχτας.

Ὅσα τελοῦνταν ἐκεῖ ἔπαιρναν ὑπερφυσικό χαρακτήρα καί προκαλοῦσαν τρόμο καί φρίκη, γι' αὐτό κι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς τ' ἀποκαλεῖ *μυστικό δράμα*.

Τό καταπέτασμα τοῦ ναοῦ κι' οἱ τοῖχοι σαλεύονταν κι' ὅλη ἡ γῆ ἐσειόταν. Κεραυνοί καί συνεχεῖς ἀστραπές καί βροντές γέμιζαν τόν αἰθέρα. Φάσματα τρομακτικά, σκιές τρομερές παρίσταναν τή φρίκη τοῦ Ταρτάρου καί τή μέλλουσα τύχη τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου. Ὅλ' αὐτά γίνονταν μέ τέλεια μηχανήματα πού χρησιμοποιοῦσε τότε τό ἀρχαῖο θέατρο. Ὁ σοφός ἀρχαιολόγος Decharme λέει. «Ἡ φαντασία ἐταράσσετο καί ἐξάπτετο ἀπό φοβερές εἰκόνες. Τύποι παράδοξοι, λέξεις μυστηριώδεις, ἀσαφεῖς, ἀναμιγνυόμενες μέ τίς φοβερές ὀπτασίες, κρατοῦσαν τό μύστη σέ διαρκῆ καί τρομερή ἀγωνία.»

Μικρός Μύστης. Στήν ἀγκαλιά του κρατάει τή «μυστική» ράβδο (Μουσεῖο Ἐλευσίνας).

Μετά τή φοβερή αὐτή εἰκόνα τοῦ Ταρτάρου μέγα καί ἱλαρό φῶς κατερχόμενο ἀπό τό θόλο τοῦ ναοῦ, ἀνάγγελνε τήν ἔλευση τοῦ Σωτήρα θεοῦ. Τά Ἠλύσια πεδία φαίνονταν στό βάθος, στολισμένα μέ ποικιλόχρωμα ἄνθη. Ἀπ' ἐκεῖ ἔβγαινε ἄπλετο φῶς, εὐάρεστη εὐωδία σκορπιζόταν παντοῦ καί κάποια οὐράνια μελωδία νανούριζε τήν ἀκοή.

Ἔτσι παριστανόταν ἡ εὐτυχισμένη ζωή τῶν δικαίων καί οἱ μετά θάνατο ἀμοιβές τοῦ ἐνάρετου βίου.

Νεώτεροι ἐρευνητές τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, δέν παραδέχονται πώς γινόταν χρήση μηχανημάτων κατά τή μύηση οὔτε καί ἀναπαράσταση τοῦ Ταρτάρου.

Ὅπως εἴπαμε, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιβαλλόμενης τότε μυστικότητας, ἐλάχιστα εἶναι γνωστά γιά τόν τρόπο μυήσεως τῶν κατηχουμένων. Ἔτσι ἀβέβαια συμπεράσματα μπορεῖ νά βγάλει κανείς, γι' αὐτό καί τόσες διάφορες καί ἀντίθετες γνῶμες, δικῶν μας καί ξένων, ἔχουν διατυπωθεῖ. Ἕνα μόνο μπορεῖ νά εἰπωθεῖ μέ κάποια βεβαιότητα, πώς τό τυπικό

μέρος τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων γιά τούς μυουμένους, τό κύριο δηλ. μέρος τῆς τελετῆς, στηριζόταν στή δραματική ἀναπαράσταση τοῦ μύθου τῆς Δήμητρας καί τῆς Περσεφόνης. Τά πρόσωπα τοῦ δράματος ὑποδύονταν οἱ ἱερεῖς καί οἱ ἱέρειες.

Ὁ Γουδῆς σκιαγραφεῖ τόν κύκλο τοῦ μυστικοῦ δράματος ὡς ἑξῆς:

«Ὁ Ἱεροφάντης, ὑποδυόμενος τόν Πλούτωνα, ἥρπαζε τήν ἱέρεια τῆς Δήμητρος, ἡ ὁποία ὑπεδύετο τήν Κόρην καί τήν ἀπήγαγε ὀλοφυρομένη εἰς τό σκοτεινόν *«καταβάσιον»*, χάσμα ὑπόγειον, τό ὁποῖον ὑπετίθετο ὅτι ἦτο τό στόμιον ἐκ τοῦ ὁποίου κατήρχετο κανείς εἰς τόν Ἅδην καί ἐκεῖ ἐτελεῖτο ὁ ἱερός αὐτῶν γάμος. Ἐπηκολούθουν αἱ περιπλανήσεις τῆς μητρός εἰς τόν περίβολον τοῦ Τελεστηρίου ἐν μέσῳ βαθυτάτου σκότους καί γοερῶν θρήνων τῆς θεᾶς, ἡ δεξίωσις τοῦ Κελεοῦ, ἡ ἐκ τοῦ Ἅδου ἄνοδος τῆς κόρης, καθ' ἥν τόν χθόνιον Ἑρμῆν ὑπεδύετο ὁ ἱερός Κῆρυξ τῶν Μυστηρίων, ἡ συνάντησις μητρός καί κόρης, ἐν μέσῳ ἀπλέτου φωτός δάδων κραδαινομένων καί ἀπεράντου χαρᾶς, καί τέλος ἡ ἀποδημία τοῦ Τριπτολέμου».

Κατά τόν Foucart ἐκτός ἀπό τό τελετουργικό δράμα τῆς ἁρπαγῆς τῆς Κόρης καί τίς περιπλανήσεις τῆς Δήμητρας γιά τήν ἀνεύρεσή της, δδ δ
ινόταν κι ἄλλη, ἄς ποῦμε, παράσταση μέ θέμα τόν ἱερό γάμο ἤ *ἱερογαμία* τοῦ Δία μέ τή Δήμητρα.

Ἡ ὑπόθεση ἐκτυλισσόταν ἀκριβῶς ὅπως πιστευόταν πώς εἶχε γίνει ἡ ἕνωση τῶν δύο θεῶν κατά τούς μυθολογικούς χρόνους. Τίς δύο θεότητες ὑποδύονταν ὁ Ἱεροφάντης κι ἡ ἱέρεια τῆς Δήμητρας. «Ὁ Ζεύς, γράφει ὁ Foucart, ἔσυρεν βιαίως τήν Δήμητρα εἰς σκοτεινόν χῶρον. Ἐν συνεχεία ἔσβηναν οἱ πυρσοί καί ἡ ἕνωσις ἐπραγματοποιεῖτο μέσα εἰς τό σκότος καί τήν ἀγωνιώδη ἀναμονήν τῶν παρισταμένων.»

Ἡ ὅλη διδασκαλία τοῦ μυημένου στά Μυστήρια ἔληγε

μέ τίς λέξεις. *«Πάξ Κόνξ»* πού ἡ πιθανώτερη ἐξήγησή τους εἶναι: *«Εἴθε νά ἐκπληρωθοῦν οἱ πόθοι σου. Ἡ κρίση ἔγινε. Τετέλεσται»*. Κι' ὁ Ἱεροφάντης ἀπέλυε τόν μυημένο μέ τά λόγια. «Πορεύου εἰς τήν ὁδόν τῆς δικαιοσύνης. Λάτρευε τόν δημιουργόν τοῦ παντός, εἶναι ἄναρχος, ἀτελεύτητος καί ἀκατάληπτος. Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια τήν ὁποίαν μόνον ἡ καθαρή κι' ἁγιασμένη ψυχή μπορεῖ νά πλησιάσει καί ἀτενίσει».

Η ΒΑΘΥΤΕΡΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Τά μυστήρια τῆς ἀρχαιότητας καί ἰδιαίτερα τά Ἐλευσίνια, ἀναμφισβήτητα εἶχαν τεράστια ἐπίδραση στόν ψυχικό ἐξευγενισμό τῆς ἀνθρωπότητας καί τήν ἀπολύτρωσή της ἀπό τά πάθη τοῦ καθημερινοῦ βίου, πού τήν ἐμάστιζαν.

Ὁ Γάλλος συγγραφέας Sehuré, γνωστός γιά τίς μυστικιστικές καί ἰδεαλιστικές θεωρίες του, γράφει σχετικά: «Οἱ ἱερεῖς τῆς Ἐλευσῖνος ἐδίδασκον πάντοτε τήν μεγάλην μυσταγωγικήν, τήν ὁποίαν κατεῖχον ἀπό τήν Αἴγυπτον. Ἐν τούτοις, ἐν τῇ διαδρομῇ τῶν αἰώνων, ἐπενέδυσαν τήν διδασκαλίαν αὐτήν διά τῶν θελγήτρων μιᾶς πλαστικῆς καί γοητευτικῆς μυθολογίας. Διά τῆς λεπτῆς καί βαθυτάτης τέχνης οἱ γόητες αὐτοί ἠδυνήθησαν νά χρησιμοποιήσουν τά γήινα πάθη διά νά ἐκφράσουν οὐρανίας ἰδέας.

Ἐξεμεταλλεύθησαν τό δέλεαρ τῶν αἰσθήσεων, τήν πομπήν τῶν τελετῶν, τάς γοητείας τῆς τέχνης, διά νά παρακινήσουν τήν ψυχήν πρός μίαν καλυτέραν ζωήν καί νά ὠθήσουν τό πνεῦμα πρός τήν κατανόησιν τῶν θείων ἀληθειῶν. Οὐδαμοῦ ἀλλοῦ τά μυστήρια ἐμφανίζονται ὑπό μορφήν ἀνθρωπίνην, τόσον ζωντανήν καί τόσον χρωματισμένην».

Ἡ διδασκαλία πού γινόταν σ' αὐτά ἀποτελοῦσε τό ὑψηλότερο μέρος τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἤ καλύτερα τήν ἀληθινή θρησκεία τῆς ἀναπτυγμένης μερίδας τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ὁ Ἐρνέστος Ρενάν λέει: «Τά Ἐλευσίνια Μυστήρια ἀποτελοῦσαν πράγματι οὐσιῶδες μέρος τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας. Αὐτά ἀσκοῦσαν

θαυμάσιο θέλγητρο καί σπουδαία ἠθική ἐπίδραση στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων».

«Ἡ μεγάλη ἀρετή τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσῖνος, λέει καί ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Diehl, συνίστατο εἰς τό ὅτι εἰς αὐτά ἐδιδάσκετο ἡ πίστις εἰς ἕνα θεόν πρῶτα, ἔπειτα δέ εἰς τό ὑψηλόν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δόγμα καί εἰς τήν μακαριότητα τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἐξαρτωμένης ἀπό ὅρους εὐσεβείας, καθαριότητος καί δικαιοσύνης εἰς τήν παροῦσαν ζωήν». Καί προσθέτει. «Διά τοῦτο τίποτε δέν ἐξισοῦται μέ τόν βαθύ σεβασμόν τόν ὁποῖον τά σπουδαιότερα πνεύματα τῆς ἀρχαιότητος, φιλόσοφοι, πολιτικοί, ἱστορικοί καί ποιηταί ἔτρεφον πρός τά Ἐλευσίνια Μυστήρια. Ἀπό τοῦ Πινδάρου μέχρι τοῦ Πλάτωνος, ἀπό τοῦ Ἰσοκράτους μέχρι τοῦ Κικέρωνος ὅλοι ὁμοφώνως ἀναγνωρίζουν, πόσον βαθύτατα ἐπιδροῦν εἰς τήν ἀνθρωπίνην ψυχήν».

Ὁ Πίνδαρος λέει περί τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων. «Εὐτυχής εἶναι ἐκεῖνος πού εἶδε τά Ἐλευσίνια Μυστήρια, διότι γνωρίζει τό τέλος τοῦ βίου του καί τήν ὑπό τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν εἰς τόν ἄνθρωπον ἀρχήν».

Τόν ὑψηλό σκοπό τῶν μυστηρίων ἐξηγεῖ καί ὁ ποιητής τοῦ Ὁμηρικοῦ ὕμνου στή Δήμητρα. «Πόσο εὐτυχεῖς εἶναι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ δοῦν τίς τελετές αὐτές, ἔρχονται στόν Ἅδη (πεθαίνουν), γιατί γι' αὐτούς μόνο ἐκεῖ ὑπάρχει ζωή, γιά τούς ἄλλους δέ ὅλα τά δεινά».

Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος μίλησε ἐπίσης μέ θαυμασμό γιά τά Ἐλευσίνια Μυστήρια καί λέει ὅτι αὐτά καθάριζαν τόν ἄνθρωπο ἀπό κάθε ἁμαρτία καί ἀπαλλάσσανε τήν ψυχή ἀπό τήν ἀμάθεια καί τή δεισιδαιμονία.

Κι' ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς κι' ὁ Κικέρων κι' ὁ Ἱπποκράτης καί ὁ Ἀριστοτέλης καί ἄλλοι ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ἀρχαιότητας, μίλησαν γι' αὐτά μέ εὐλάβεια καί θαυμασμό.

Ὁ μέγας Πλάτων ἀποκαλεῖ τούς ἱδρυτές τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἔξοχα πνεύματα καί θείους ἄνδρες.

Στά Ἐλευσίνια Μυστήρια οἱ ἱερεῖς ἔδιναν στούς μύστες φιλοσοφική καί θρησκευτική ἐξήγηση γιά τό περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δόγμα, πού τόσο θαυμάσια ἀναπτύσσει ὁ δαιμόνιος Πλάτων στό Φαίδωνα. Κατά τό δόγμα αὐτό, ἡ ἀνθρώπινη ψυχή μένει δεσμευμένη στό φθαρτό σῶμα, μέχρις ὅτου μέ τό θάνατο τήν ἐλευθερώσει ὁ θεός. Ἡ ἐγκόσμια ζωή θεωρεῖται πρόσκαιρη καί χρησιμεύει σάν προπαρασκευή καί δοκιμασία γιά τή μέλλουσα αἰώνια ζωή. Κι' ἡ θρησκεία τοῦ Ναζωραίου τό ἴδιο πρεσβεύει. Θεωρεῖ τήν παρούσα ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἐφήμερη καί προπαρασκευαστική. Ἔτσι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρά μετάβαση ἀπό τήν πρόσκαιρη ζωή στήν αἰώνια.

Ἐπειδή λοιπόν πιστευόταν πώς μόνο οἱ μυημένοι θά κέρδιζαν τήν μετά θάνατο μακαριότητα, γι' αὐτό πολλοί Ἕλληνες πήγαιναν στήν Ἐλευσίνα καί ζητοῦσαν νά μυηθοῦν. Ἀκόμη καί πολλοί Ρωμαῖοι μεγιστᾶνες καί εὐγενεῖς ἔρχονταν στήν Ἀθήνα, γιά νά σπουδάσουν φιλοσοφία καί νά μυηθοῦν στά μυστήρια. Ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός, ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος, ὁ Κόμμοδος καί ἄλλοι ἐπίσημοι Ρωμαῖοι μυήθηκαν στά Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας.

Ὁ κυνικός φιλόσοφος Διογένης, πού δέν ἦταν μυημένος, διαμαρτυριόταν γιά τήν ἀντίληψη ὅτι μόνο οἱ μυημένοι θά ἀπολαύσουν τή μετά θάνατο ζωή, ἐνῶ οἱ ἀμύητοι θά ὑποφέρουν αἰώνια, κι' ἔλεγε: «ὁ κλέφτης Παταικίων ἔχει ἐξασφαλίσει τή μακαριότητα μυημένος καί ὄχι ὁ Ἐπαμεινώνδας καί ὁ Ἀγησίλαος, ἄνδρες ἄριστοι μέν, ἀλλ' ἀμύητοι;»

Ἐκτός ἀπό τό περί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δόγμα, ἀνεπτυσσόταν καί τό δόγμα τῆς μέλλουσας κρίσης καί ἀνταπόδοσης, πού ἐξαρτιόταν ἀπό τίς πράξεις τοῦ βίου.

Ἀκόμη ἀποκαλύπτονταν στούς μυημένους οἱ ὑψηλές ἀλήθειες τῆς πίστης σ' ἕνα μόνο Θεό, δημιουργό τοῦ παντός. Οἱ μυημένοι κατά τόν καιρό τῆς δοκιμασίας τους διδάσκονταν ὄχι μόνο τά ὑψηλά θρησκευτικά δόγματα, ἀλλά καί τήν πραγματική ἄσκηση τῆς ἀρετῆς, δηλαδή τήν ἐγκράτεια, τή σωφροσύνη, τή δικαιοσύνη, τή φιλανθρωπία καί τήν ἐλευθερία τῆς συνείδησης.

Οἱ μεγάλες αὐτές ἀλήθειες ἐκτίθενται μέ λαμπρότητα στά συγγράμματα τῶν μυηθέντων στά Ἐλευσίνια Μυστήρια σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καί πρό πάντων στά ἔργα τοῦ θείου Πλάτωνα. Γι' αὐτό κι' ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος λέει. «Δέν εἶναι διαφορετικά τά δόγματα τοῦ Πλάτωνα ἀπό ἐκεῖνα τοῦ Χριστοῦ.»

Μετά τή γνώση τοῦ ἑνός καί μόνου Θεοῦ, οἱ μυημένοι διδάσκονταν τίς ἀφηρημένες ἰδέες τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς πολιτικῆς καί τῆς φυσιολογίας. Ἐξηγοῦνταν σ' αὐτούς οἱ ἀλληγορίες τῶν μύθων καί μάθαιναν ὅτι οἱ θεοί τίποτε ἄλλο δέν ἐσήμαιναν, παρά τίς φυσικές δυνάμεις. Τότε μάθαιναν ὅτι ὁ Ζεύς εἶναι ὁ αἰθέρας καί ἡ Ἥρα ὁ ἀέρας καί πώς ἀπό τήν ἕνωση αὐτῶν (τοῦ αἰθέρα καί ἀέρα) παράγονται ὅλα τά καταπληκτικά φυσικά φαινόμενα τῆς ἀτμόσφαιρας, ἡ βροχή, τό χαλάζι, οἱ ἀστραπές κ.λ.π.

Ἔτσι λοιπόν πού ἐξηγιόταν ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καταρρίπτονταν τά δόγματα τῆς πολυθεΐας καί τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ ὄχλου. Γιατί γελοῖο θά ἦταν καί νά φαντασθεῖ κανείς πώς στήν Ἑλλάδα, τήν μητέρα τῶν φώτων καί τῶν ἐπιστημῶν, ὅπου συγκεντρώθηκε κατά τήν ἀρχαιότητα ὅλη ἡ ἀνθρώπινη σοφία, πιστεύονταν κατά γράμμα τά μωρά κι' ἀνήθικα μυθεύματα τῆς πολυθεΐας. Στήν πολιτεία του ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ «Μέγιστα ψεύδη καί ἀλληγορικά πλάσματα» τούς μύθους περί θεῶν τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ὁ ἴδιος φιλόσοφος στόν «Τίμαιον», ἐξηγεῖ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι δημιούργημα τοῦ Παντοδύναμου Θεοῦ καί

προσθέτει: «Ἔργον τοῦ φιλοσόφου εἶναι νά εὕρη τόν δημιουργόν καί πατέρα τοῦ παντός καί ἀφοῦ τόν εὕρη, εἶναι ἀδύνατον νά τόν ἀνακοινώση εἰς τούς πολλούς.»

Ἀπ' αὐτό ἐξηγεῖται κι ἡ μεγάλη μυστικότητα πού τηριόταν στά Ἐλευσίνια Μυστήρια. Τό ἀπόρρητο τῶν Μυστηρίων δέν εἶχε βέβαια ἄλλο σκοπό παρά μόνο, νά μή γίνει γνωστό στόν ἀμαθῆ ὄχλο, πού πίστευε στήν πολυθεΐα, τό δόγμα περί τοῦ ἑνός καί μόνο θεοῦ, γιατί ὑπῆρχε κίνδυνος νά δημιουργηθεῖ ἀντίδραση μέ ἀπρόβλεπτες κοινωνικές συνέπειες. Ἔτσι ἡ ἀληθινή θρησκεία πού διδασκόταν ἀπόρρητα στά Ἐλευσίνια Μυστήρια καί πού ἀνύψωνε τό μύστη μέχρι τό θρόνο τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος, συνετέλεσε στήν ἀπαράμιλλη ἔξαρση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καί χαρακτήρα, ἀνάπτυξε τή φιλοσοφική σκέψη κι ἐγαλούχησε τούς μεγάλους ἄνδρες τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας.

Ἡ γνώμη ὅτι κατά τήν τέλεση τῶν Μυστηρίων γίνονταν ἄσεμνες σκηνές, κρίνεται ἀπό τό σοφό δόκτορα Kreuzer ἀνήθικη, ὅσο καί γελοία καί ἐσφαλμένα συγχέονται τά τελούμενα στά Ἐλευσίνια Μυστήρια μέ τά ὄργια τῶν τελετῶν τοῦ Βάκχου. «Ἐάν, λέει, ἦσαν τοιαῦτα, οἱ πρῶτοι χριστιανοί καί μάλιστα οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν ἤθελον μυηθῆ εἰς αὐτά.»

Δέν πρέπει νά νομισθεῖ πώς ὅλες οἱ μεγάλες κι οἱ ὑψηλές ἀλήθειες ἀποκαλύπτονταν σ' ὅλους τούς μυημένους, ἤ πώς ὅλοι οἱ προσερχόμενοι στά Μυστήρια ἦταν ἤ γίνονταν ἅγιοι. Ὁ Πλάτων στό Φαίδωνα λέει: «Οἱ λαμβάνοντες μέρος στίς τελετές εἶναι πολλοί, ἀλλά οἱ μυημένοι, *οἱ ναρθηκοφόροι, εἶναι ὀλίγοι*». Αὐτό εἶναι ὅμοιο μέ ἐκεῖνο τοῦ Εὐαγγελίου «Πολλοί μέν εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δέ ἐκλεκτοί». Εἶναι δέ ἐκλεκτοί ὅσοι κατ' ἐπίγνωση πιστεύουν στίς χριστιανικές ἀλήθειες καί εἶναι σ' ὅλο τους τό βίο ἐνάρετοι. Τήν ἀλήθεια αὐτή ἐκήρυξε ἀργότερα ὁ Χριστός μέ τή ρήση: «Οὐ

πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τό θέλημα τοῦ οὐρανίου Πατρός».

ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

Οἱ ἀνασκαφές γιά τήν ἀποκάλυψη τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας ἄρχισαν τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας καί συγκεκριμένα τό 1811, ἀπό τήν εὐρωπαϊκή ἀρχαιόφιλο ἑταιρεία τῶν Dilettanti, ἀλλ' εἶχαν μικρά ἀποτελέσματα.

Τό 1860, μέ ἄδεια τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης ὁ Γάλλος Lenorman ἔκανε νέες ἀνασκαφές.

Κι' οἱ δυό ὅμως ἀνασκαφές δέν εἶχαν ἀξιόλογα ἀποτελέσματα, γιατί πάνω στόν ἱερό χῶρο εἶχαν χτιστεῖ πολλά ἰδιωτικά σπίτια.

Τέλος, ἀφοῦ ἀγοράστηκαν καί καταδαφίστηκαν τά σπίτια, ἄρχισαν ἀπό τό 1882 οἱ μεγάλες ἀνασκαφές τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας μέ τούς ἀρχαιολόγους Δ. Φίλιο, Ἀνδ. Σκιᾶ καί Κ. Κουρουνιώτη. Μέ τόν τελευταῖο συνεργάστηκε κι ὁ καθηγητής Γ. Μυλωνᾶς, πού μελέτησε εἰδικά τά προϊστορικά εὑρήματα τῆς Ἐλευσίνας.

Ἀπό τίς μέχρι σήμερα ἀνασκαφές ἀποκαλύφθηκαν σημαντικά λείψανα τοῦ ἱεροῦ χώρου.

ΞΕΝΑΓΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ

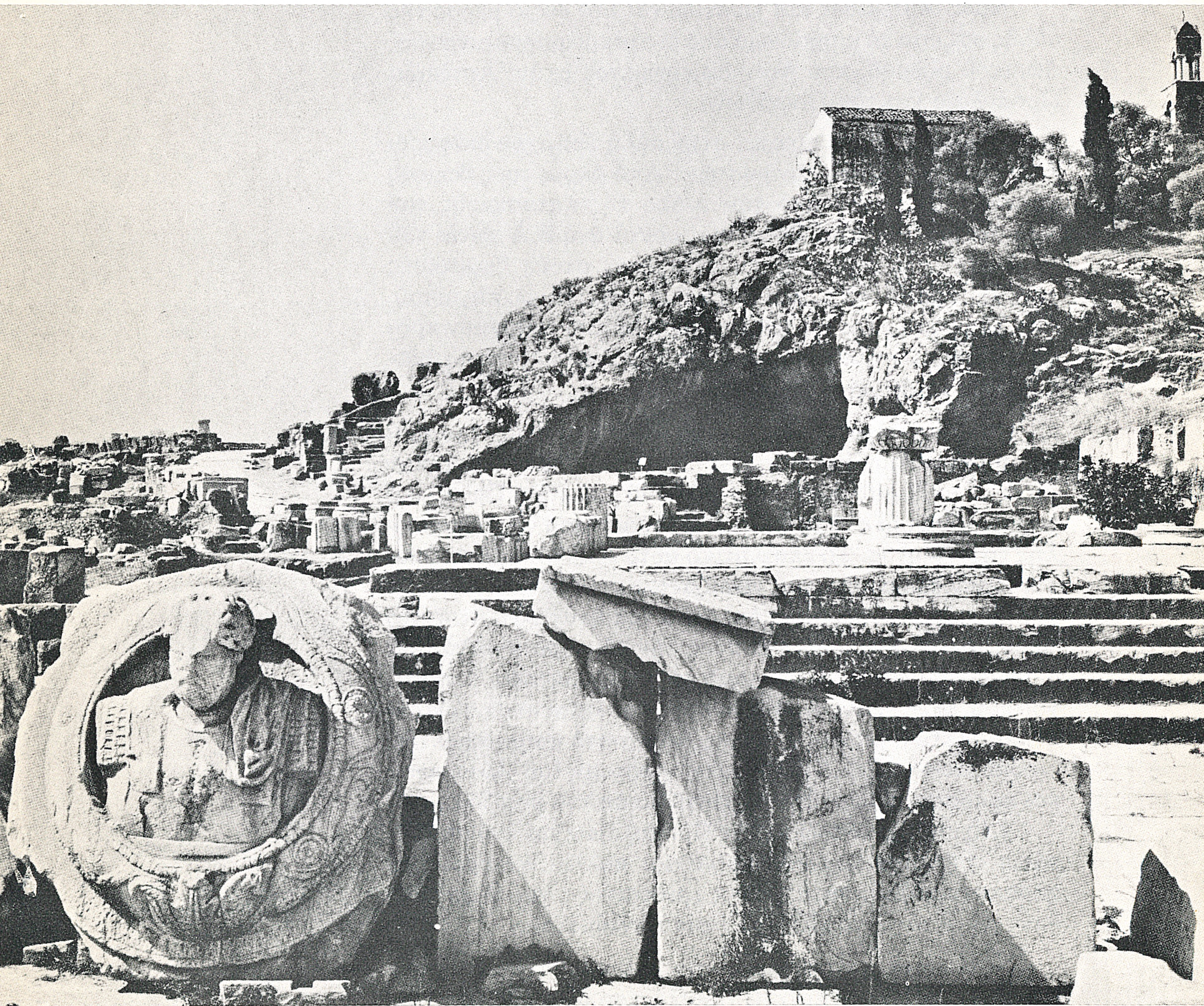
Ἡ περιήγηση στόν ἀρχαιολογικό χῶρο τῆς Ἐλευσίνας ἀρχίζει ἀπό τά βόρεια, ἀπό κεῖ δηλαδή πού ἦταν στήν ἀρχαιότητα καί ἡ εἴσοδος στό ἱερό.

Ἐξωτερική αὐλή: Πρῶτα συναντᾶμε μιά μεγάλη πλακόστρωτη πλατεία (αὐλή), πού κατά τήν ἀρχαιότητα ἦταν ἔξω ἀπό τά τείχη τῆς Ἐλευσίνας. Ἡ αὐλή εἶναι Ρωμαϊκῶν χρόνων καθώς καί τά μαρμάρινα κομμάτια, πού βλέπουμε σκορπισμένα στό δάπεδό της (προέρχονται ἀπό διάφορα κτίσματα). Στή Ρωμαϊκή ἐποχή γίνονταν ἐδῶ ἀπό τούς μύστες διάφορες ἐξαγνιστικές πράξεις καί θυσίες στούς βωμούς, πού βρίσκονταν ἐκεῖ, πρίν μποῦν στό ἱερό τέμενος τῆς Δήμητρας.

Κρήνη. Θριαμβικές ἁψίδες: Στήν αὐλή, ἀριστερά, βλέπουμε τά ἐρείπια μιᾶς κρήνης, πού εἶχε ὀκτώ κρουνούς. Μετά τήν κρήνη, ὑψωνόταν μία μαρμάρινη θριαμβική ἁψίδα, πού πάνω της ἦταν κτισμένο μικρό οἰκοδόμημα, εἶδος μικροῦ ναΐσκου μέ ἀέτωμα (Στήν αὐλή, ἀριστερά, βλέπουμε ἀναστηλωμένη τήν κορυφή τοῦ ἀετώματος). Ὅμοια ἁψίδα ὑπῆρχε καί στήν ἀπέναντι δυτική πλευρά τῆς αὐλῆς.

Οἱ δύο θριαμβικές ἁψίδες οἰκοδομήθηκαν ἀπό τούς Πανέλληνες κατά μίμηση τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ στήν Ἀθήνα κατά τούς χρόνους τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Ἀντωνίνου, γιά νά τιμήσουν τόν αὐτοκράτορα καί τίς Θεές Δήμητρα καί Περσεφόνη, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἐπιγραφή πού βλέπουμε στά μάρμαρα τῆς πλακόστρωτης βάσης.

Ἐμπρός ἡ ἀνάγλυφη προτομή τοῦ αὐτοκράτορα Ἀντωνίου, ἀρχιτεκτονικά μέλη καί τά σκαλοπάτια τοῦ κρηπιδώματος τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Συνέχεια ἀρχιτεκτονικά μέλη ἀπό τά Μικρά Προπύλαια κι ἡ Ἱερή Ὁδός, πού ὁδηγοῦσε στό Τελεστήριο. Δεξιά, στή ρίζα τοῦ βράχου, τό ἱερό σπήλαιο (Πλουτώνιο)

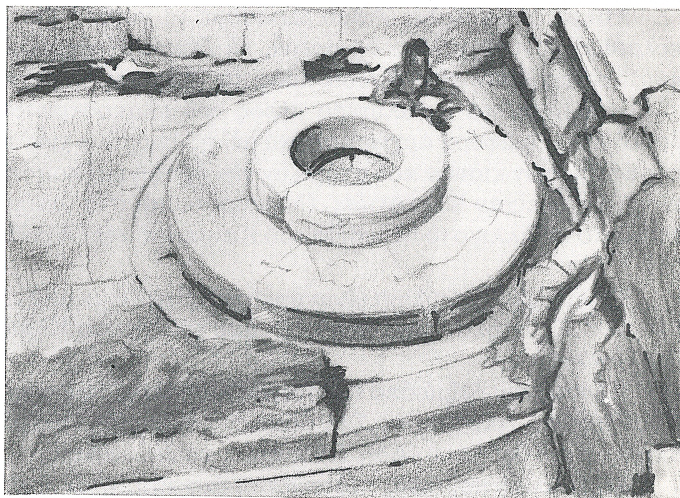
Ναός Ἀρτέμιδας καί Ποσειδώνα: Στό δεξιό μέρος τῆς αὐλῆς σώζεται τό κρηπίδωμα ἀπό ἕνα μικρό μαρμάρινο ναό, Δωρικοῦ ρυθμοῦ, πού ἦταν ἀφιερωμένος στήν Ἀρτέμιδα Προπυλαία καί τόν Ποσειδώνα.

Ἐσχάρα: Ὅπως εἴπαμε, στήν αὐλή ὑπῆρχαν διάφοροι βωμοί γιά τίς θυσίες τῶν μυστῶν. Ἀπό ὅλους τούς βωμούς ξεχώριζε ἕνας, πού ἀπό τόν τρόπο τῆς κατασκευῆς του ὀνομάστηκε *Ἐσχάρα*. Βρίσκεται κοντά στή Β.Α γωνία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας. Εἶναι κτισμένος στούς Ρωμαϊκούς χρόνους ἀπό πλίνθους καί σέ σχῆμα τετράγωνου πηγαδιοῦ. Στίς τέσσερες πλευρές τοῦ ἐσωτερικοῦ του ὑπάρχουν προεξοχές, ὅπου στηριζόταν μία ἐσχάρα πάνω στήν ὁποία ἄναβαν τίς φωτιές γιά τίς θυσίες.

Μεγάλα Προπύλαια: Συνέχεια συναντοῦμε τήν ἐπίσημη εἴσοδο τοῦ ἱεροῦ, τά *Μεγάλα Προπύλαια*. Κτίστηκαν κι' αὐτά τά Ρωμαϊκά χρόνια (130 – 140 μ.Χ.) ἀπό Πεντελικό μάρμαρο, ὅμοια στό σχέδιο μέ τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης τῆς Ἀθήνας. Τό ἐπιβλητικό αὐτό οἰκοδόμημα τό ἀποτελοῦσαν δύο στοές, πού χωρίζονταν μεταξύ τους ἀπό τοῖχο, πού εἶχε πέντε θύρες, ἀπ' ὅπου ἔμπαιναν οἱ πιστοί στό Ἱερό. Ἡ στοά πού ἔβλεπε πρός τήν ἐξωτερική αὐλή εἶχε ἀέτωμα, μέ ἀνάγλυφη προτομή τοῦ αὐτοκράτορα Ἀντωνίνου πού, ὅπως φαίνεται,στήν ἐποχή του κτίστηκαν τά Προπύλαια. (Στό δάπεδο τῆς αὐλῆς, κοντά στό κρηπίδωμα τῶν Προπυλαίων, δεξιά, βλέπουμε τήν προτομή τοῦ Ἀντωνίνου καί κολοσσιαία μαρμάρινα ἐπιστύλια ἀπό τό οἰκοδόμημα).

Στή μαρμαρόστρωση τῶν Προπυλαίων καί στά σκαλοπάτια τοῦ κρηπιδώματος φαίνονται πολλοί σταυροί πού χαράχτηκαν ἀπό τούς πρώτους χριστιανούς, γιά νά φύγουν, ὅπως πίστευαν, «τά εἰδωλολατρικά πνεύματα».

Καλλίχορο φρέαρ: Πρός τήν ἀνατολική πλευρά τῶν Προπυλαίων καί σέ ἀρκετά χαμηλότερο ὕψος[1] ὑπάρχει τό

Τό Καλλίχορο ἤ Παρθένιο φρέαρ.

γνωστό ἀπό τόν Ὕμνο στή Δήμητρα «*Παρθένιο φρέαρ*» ἤ «*Καλλίχορο φρέαρ*». Ἐκεῖ κοντά, στήν «ἀγέλαστη πέτρα», ὅπως εἴπαμε προηγούμενα, κάθισε ἡ Θεά Δήμητρα, ὅταν ἦλθε στήν Ἐλευσίνα ψάχνοντας νά βρῆ τήν Κόρη της κι' ἐκεῖ γιόρταζαν μέ χορούς οἱ κόρες, οἱ παρθένες τῆς Ἐλευσίνας. (Ἀπ' αὐτό ἔμεινε γνωστό τό πηγάδι ὡς Καλλίχορο καί Παρθένιο). Τό κυκλικό στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ καί οἱ ἐσωτερικοί του τοῖχοι εἶναι κτισμένα μέ ξεχωριστή ἐπιμέλεια. Χρονολογεῖται τόν 6ο π.Χ. αἰώνα.

Τά τείχη τῆς πόλης: Δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τά Προπύλαια ἀρχίζει τό τεῖχος τῆς πόλης, πού κτίστηκε κατά τόν 4ο π.Χ. αἰώνα. Πάνω στή γραμμή τοῦ τείχους ἐξέχει μεγάλος τετραγωνικός πύργος, σύγχρονος μέ τά τείχη καί ἐπισκευασμένος στούς Ρωμαϊκούς χρόνους.

1. Σ' αὐτή τήν ἐπιφάνεια ἦταν τό ἔδαφος τό 6ο π.Χ. αἰώνα καί μέχρι τόν 2ο μ.Χ. αἰώνα, πού κτίστηκαν τά Μεγάλα Προπύλαια.

Μικρά Προπύλαια: Ἀφοῦ περάσομε τά μεγάλα Προπύλαια συναντοῦμε λίγο ἀριστερά, τά *Μικρά Προπύλαια*, πού ἀποτελοῦσαν τήν εἴσοδο πρός τό Τελεστήριο. Ἀπ' αὐτά σώζονται τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πλακόστρωτου δάπεδου καί διάφορα ἀρχιτεκτονικά μέλη, ὅπως δύο κυκλικές βάσεις τῶν κιόνων πού στήριζαν τήν ὀροφή καί πού γιά κιονόκρανα εἶχαν Καρυάτιδες. (Μία βρίσκεται στό τοπικό Μουσεῖο κι' ἄλλη στό Μουσεῖο τοῦ Καΐμπριτζ τῆς Ἀγγλίας).

Τά Μικρά Προπύλαια εἶναι ἀρκετά παλαιότερα ἀπό τά Μεγάλα. Κτίστηκαν περί τό 40 π.χ. ἀπό τόν Ἄππιο Κλαύδιο Ποῦλχερ.

Πλουτώνιο: Δεξιά ἀπό τά Μικρά Προπύλαια ὑψώνεται ὁ βράχος τῆς Ἀκρόπολης. Στή βάση του βλέπουμε τό ἱερό σπήλαιο τοῦ θεοῦ τοῦ Ἅδη Πλούτωνα, τό *Πλουτώνιο.*

Τό Πλουτώνιο, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἦταν ἡ εἴσοδος στόν Ἅδη. Ἀπό ἐδῶ κατέβασε στά σκοτεινά του βασίλεια ὁ Πλούτωνας τήν Περσεφόνη.

Μετά τά Μικρά Προπύλαια ἀρχίζει ἡ πλακόστρωτη *Ἱερή Ὁδός*, πού ὁδηγοῦσε σέ μία ἀπό τίς θύρες τοῦ Τελεστηρίου.

Τελεστήριο: Τό Τελεστήριο ἦταν τό σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα τά οἰκοδομήματα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσίνας. Ἐκεῖ γίνονταν οἱ μυστικές τελετές τῶν μυστηρίων καί ὁλοκληρωνόνταν ἡ μύηση τῶν μυστῶν. Ὅπως ἀπόδειξαν οἱ ἀνασκαφές ἦταν μία μεγάλη τετράγωνη αἴθουσα 54 × 54 μέτρα μέ πέτρινα καθίσματα στίς πλευρές της, ὅπου μποροῦσαν νά καθήσουν γύρω στίς τρεῖς χιλιάδες πιστοί.

Στό κέντρο τῆς μεγάλης αἴθουσας ὑπῆρχε ἕνα χωριστό δωμάτιο, τό *Ἀνάκτορο*, τό ἱερώτερο μέρος τοῦ Τελεστηρίου καί γενικά ὁλόκληρου τοῦ Ἱεροῦ. Ἐκεῖ τελοῦσε τίς μυστικές ἱερουργίες ὁ Ἱεροφάντης καί κεῖ φυλάσσονταν τά πολύτιμα «ἱερά» (Στό χῶρο τοῦ Τελεστηρίου βρέθηκαν μέ τίς

Τά Μικρά Προπύλαια. Ἐμπρός, δεξιά, γωνιά ἀπό τά Μεγ. Προπύλαια. Πίσω, ἀριστερά, τμῆμα ἀπό τό Τελεστήριο δηλ. τό ναό τῆς Δήμητρας (Ἀναπαράσταση).

ἀνασκαφές λίγα ἀπό τά χαρακτηριστικώτερα εἰδώλια τῆς Ἐλευσίνας – τά βλέπουμε στό Μουσεῖο – ἀφιερώματα τῶν πιστῶν στίς Ἐλευσινιακές θεότητες).

Στήν πρόσοψη τοῦ Τελεστηρίου, ἀνατολικά, ὑπῆρχε μεγάλη στοά, γνωστή σάν Στοά τοῦ Φίλωνα. (Ἀπό τή Φιλώνειο Στοά σώζεται τό πλακόστρωτο δάπεδο, βάσεις καί σπόνδυλοι κιόνων στήν ἀρχική τους θέση).

Τά ἐρείπια τοῦ Τελεστηρίου καί τῆς στοᾶς πού βλέπουμε σήμερα εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλῆ, ὁ ὁποῖος, ὅπως μᾶς ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, χρησιμοποίησε γιά τήν οἰκοδόμηση τοῦ Τελεστηρίου τόν ἀρχιτέκτονα τοῦ Παρθενώνα Ἰκτῖνο. Ἡ μορφή τοῦ Τελεστηρίου τοῦ Περικλῆ ἦταν καί ἡ τελευταία, γιατί, ὅπως βεβαιώθηκε ἀπό τίς ἀνασκαφές, ὑπῆρχαν στή θέση του παλαιότερα Τελεστήρια τῆς ἐποχῆς τοῦ Πεισίστρατου, τοῦ Σόλωνα, τοῦ 9ου π.Χ. αἰώνα καί ἀκόμη παλαιότερα (μυκηναϊκῆς ἐποχῆς).

Στήν αὐλή τοῦ Τελεστηρίου, πού ἁπλωνόταν ἐμπρός ἀπό τή Στοά τοῦ Φίλωνα καί στή βορεινή καί νότια πλευρά τοῦ Τελεστηρίου, ὑπῆρχαν βωμοί, στοές, τό Βουλευτήριο κι' ἄλλα οἰκοδομήματα. Ἀλλά κι' ἔξω ἀπό τόν περίβολο τοῦ τεμένους, δυτικά, ὑπῆρχαν διάφορα σπουδαῖα κτήρια, ὅπως ἡ λεγόμενη *Ἱερή Οἰκία* καί τό *Μιθραῖο,* ναός ἀφιερωμένος στό Μίθρα, θεό Περσικῆς καταγωγῆς, πού ἡ λατρεία του διαδόθηκε κατά τόν 1ο π.Χ. αἰώνα σ' ὅλες τίς χῶρες τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπίσης ἔξω ἀπό τόν ἀνατολικό τοῖχο σώζονται ἐρείπια δεξαμενῶν, λουτρῶν καί καπηλείων Ρωμαϊκῶν χρόνων.

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τά ἐκθέματα τοῦ Μουσείου προέρχονται σχεδόν ὅλα ἀπό τίς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ. Λίγα μόνο βρέθηκαν στά νεκροταφεῖα καί στούς ἀγρούς τῆς περιοχῆς.

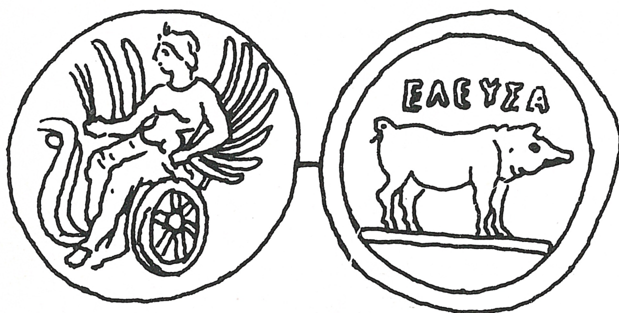
Τά κυριώτερα ἐκθέματα εἶναι γλυπτά ἀρχαϊκῆς, κλασσικῆς, Ἑλληνιστικῆς καί Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ψηφισματικά ἀνάγλυφα, ἐπιγραφές, εἰδώλια καί πήλινα ἀγγεῖα μεσοελλαδικά, μυκηναϊκά, γεωμετρικά καί ἀνατολίζοντα.

Τά γλυπτά τοῦ Μουσείου εἶναι συνήθως εὐλαβῆ ἀφιερώματα πιστῶν καί ἔχουν σχέση μέ τούς μύθους τῆς Δήμητρας καί τῆς Περσεφόνης καί γενικά μέ τή λατρεία τῶν κατοίκων τῆς Ἐλευσίνας.

Μπαίνοντας στόν προθάλαμο τοῦ Μουσείου βλέπουμε στή μέση τῆς αἴθουσας τό ἀκέφαλο ἄγαλμα τῆς Δήμητρας, πού ὁ καλλιτέχνης πού τό κατασκεύασε (ἀποδίδεται στό μαθητή τοῦ Φειδία Ἀγοράκριτο) εἶχε ἐπηρεαστεῖ προφανῶς ἀπό τή τέχνη τοῦ μεγάλου δασκάλου του. Εἶναι ἔργο τοῦ 420 π.Χ.

Πίσω ἀπό τό ἄγαλμα τῆς Δήμητρας, στόν τοῖχο, τό ἐντυπωσιακό γιά τό μέγεθός του ἀναθηματικό ἀνάγλυφο τοῦ ἱερέα Λακρατείδη στίς Ἐλευσινιακές θεότητες, μέ ἀπεικόνιση τοῦ μύθου τοῦ Τριπτόλεμου. Εἶναι ἔργο Ρωμαϊκῶν χρόνων (100 – 90 π.Χ.) καί βρέθηκε κομματιασμένο στό Πλουτώνιο. Ἀριστερά Ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἀγάλματος τῆς Περσεφόνης.

Στήν ἴδια αἴθουσα, δεξιά στό τοῖχο, δύο ἀξιόλογα ἀνάγλυφα, τό ἐντυπωσιακά μεγάλο γύψινο ἀντίγραφο τοῦ

Νόμισμα τῆς Ἐλευσίνας.

ὡραίου Ἐλευσινιακοῦ ἀνάγλυφου τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα μέ παράσταση τῆς Δήμητρας, τῆς Περσεφόνης καί τοῦ Τριπτόλεμου (τό πρωτότυπο βρίσκεται στό Ἐθνικό Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας) καί τό ἀναθηματικό ἀνάγλυφο, μέ παράσταση τῆς ἀποστολῆς τοῦ Τριπτόλεμου (4ος π.Χ. αἰώνας).

Στή δεξιά τοῦ προθαλάμου αἴθουσα δύο μικρά ἀγάλματα, τό ἕνα, ἀριστερά, εἰκονίζει φεύγουσα Κόρη. Προέρχεται ἀπό τό ἀέτωμα τῆς Ἱερῆς Οἰκίας. Εἶναι ἀξιόλογο ἔργο καί χρονολογεῖται γύρω στά 485 π.Χ. Τό δεύτερο ἄγαλμα, δεξιά, παριστάνει γυμνό νεανία (Κοῦρος), γνήσιο ἀρχαϊκό ἔργο (6ος π.Χ. αἰώνας).

Στό μέσον τῆς αἴθουσας ὁ περίφημος μεγάλος πρωτοαττικός ἀμφορέας τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα, μέ παράσταση τῆς τύφλωσης τοῦ κύκλωπα Πολύφημου ἀπό τόν πολυμήχανο Ὀδυσσέα. Πίσω, πρός τόν τοῖχο, δεξιά, ἕνας ἄλλος ἀμφορέας ταφικός, τοῦ 8ου π.Χ. αἰώνα (γεωμετρικός).

Στήν ἴδια αἴθουσα βλέπουμε ἐπίσης γλυπτά ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὅπως κεφαλή Ποσειδώνα, δεξιά στόν τοῖχο, κεφαλή Κόρης, ἀριστερά στόν τοῖχο, καί τόν κορμό Κούρου [βρέθηκε στά Μέγαρα]. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προκαλεῖ τό ἀνάγλυφο καθαρμοῦ νεαροῦ μύστη (στόν ἀριστερό τοῖχο,

Τμῆμα ἀπό παράσταση Τρίτωνα σέ ἀγγεῖο (ἀρχές 5ου π.Χ. αἰ.).

δίπλα ἀπό τήν ἀρχαϊκή κεφαλή τῆς Κόρης). Παριστάνεται ἡ Περσεφόνη νά χύνει νερό στό κεφάλι γυμνοῦ μύστη, γιά τόν ἐξαγνισμό του. Εἶναι ἱερή πράξη τῆς μυστηριακῆς λατρείας. Ἔργο τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα.

Στήν ἀριστερή ἀπό τόν προθάλαμο αἴθουσα δεσπόζει, δεξιά πρός τόν τοῖχο, τό μεγάλο ἀκέφαλο ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, πρωτότυπο ἔργο τοῦ 320 π.Χ. Βλέπουμε ἐπίσης ἀγαλμάτιο τοῦ Διόνυσου, Ρωμαϊκῶν χρόνων καί τά ἀρχαϊστικά ἀγάλματα τῆς Περσεφόνης (Κόρης) καί τοῦ Διόνυσου τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα (Λέγονται ἀρχαϊστικά, γιατί οἱ κατασκευαστές τῶν ἔργων αὐτῶν, κυρίως γλυπτῶν, εἶχαν ἐπηρεαστεῖ ἀπό τήν τέχνη παλαιότερης ἐποχῆς, τῆς ἀρχαϊκῆς).

Ἡ μία ἀπό τίς δύο Καρυάτιδες, πού στήριξαν τήν ὀροφή τῶν Μικρῶν Προπυλαίων. Στό κεφάλι φέρει Κίστη (κιστοφόρος).

Στήν ἑπόμενη αἴθουσα, δεξιά, τό Ρωμαϊκό (2ος μ.Χ. αἰώνας) ἄγαλμα τοῦ Ἀντίνοου, τοῦ ἀγαπημένου ὡραίου νεανία τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ. Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι καί ὁ κολοσσαῖος ἀνδριάντας τοῦ αὐτοκράτορα Τιβέριου, πού εἰκονίζεται ὡς μέγας ἀρχιερέας. Δύο γύψινες μακέτες τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρας πού βλέπουμε στήν αἴθουσα αὐτή μᾶς δίνουν μιά σαφῆ εἰκόνα τοῦ ἱεροῦ κατά τή Ρωμαϊκή ἐποχή καί στούς χρόνους τοῦ Πεισίστρατου.

Μπαίνοντας στήν ἄλλη αἴθουσα, στό κέντρο, μᾶς ἐντυπωσιάζει μέ τό μέγεθός της ἡ προτομή τῆς μιᾶς ἀπό τίς δύο Καρυάτιδες, πού στήριζαν τήν ὀροφή τῶν Μικρῶν

Ὁ Ἀντίνοος. Ρωμαϊκό ἄγαλμα (2ος μ.Χ. αἰ.) τοῦ ὡραίου νεανία, εὐνοούμενου τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ.

Προπυλαίων [ἡ ἄλλη Καρυάτιδα, ὅπως εἴπαμε, βρίσκεται στό μουσεῖο τοῦ Καΐμπριτζ].

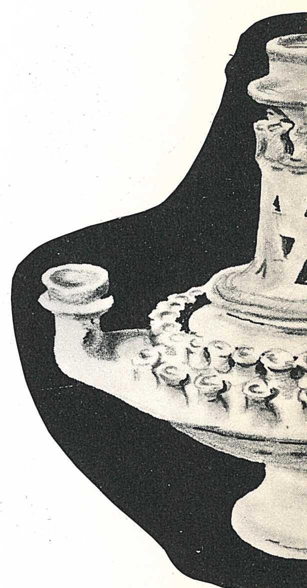
Τό μεγάλο κάνιστρο μέ τά ἀνάγλυφα ἱερά σύμβολα πού φέρει στό κεφάλι, εἶναι ἡ ἱερή κίστη, ὅπου φυλάσσονταν τά ἱερά κειμήλια τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας.

Δεξιά χάλκινη κάλπη κι' ἐπάνω στόν τοῖχο καλοδιατηρημένο ὕφασμα μέ τό ὁποῖο τυλίχτηκαν ὀστᾶ νεκροῦ. Συνέχεια βλέπουμε μία πήλινη σαρκοφάγο μέ τό σκελετό μικροῦ παιδιοῦ, κλασσικῆς ἐποχῆς.

Στόν ἀριστερό τοῖχο τῆς αἴθουσας προθήκη μέ ἀξιόλογα πήλινα εἰδώλια. Σέ ἄλλη προθήκη, ἀριστερά, ἀγαλμάτιο μικροῦ μύστη. Στήν ἀριστερή ἀγκάλη του κρατᾶ τή μυστική ράβδο. Τέλος ψηφισματικά, ὅπως λέγονται, ἀνάγλυφα συμπληρώνουν τά ἐκθέματα τῆς αἴθουσας. Εἶναι στῆλες μέ ἐπιγραφές ψηφισμάτων μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις στό ἐπάνω μέρος.

Ἡ τελευταία αἴθουσα τοῦ Μουσείου στεγάζει μία ἀρκετά ἀξιόλογη συλλογή ἀπό ἀγγεῖα, πού ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τίς ἐποχές τῆς ἀρχαίας ἀγγειοπλαστικῆς καί κάθε τεχνοτροπία, δηλαδή χρονολογοῦνται ἀπό τό 2000 π.Χ. μέχρις τό 4ο π.Χ. αἰώνα, πού ἔχουμε καί τήν παρακμή τῆς ἀρχαίας ἀγγειογραφικῆς.

Τά Μεσοελλαδικά ἀγγεῖα (2000 – 1600 π.Χ) Εἶναι δύο εἰδῶν τά ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τά *Μινυακά* (πῆραν τήν ὀνομασία αὐτή ἀπό τό μυθικό λαό τῶν Μινυῶν πού, κατά τήν παράδοση, κατοικοῦσε κυρίως στή Βοιωτία), καί τά *ἀμαυρόχρωμα.* Τά πρῶτα διακρίνονται γιά τή μεγάλη τους τεχνική δεξιότητα καί ἐπιμέλεια τῆς κατασκευῆς τους. Στό σχῆμα παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία καί στό μέγεθος εἶναι συνήθως μικρά. Ἀντίθετα τά δεύτερα, τά ἀμαυρόχρωμα, εἶναι συνήθως μεγάλα ἀγγεῖα, μέ χρῶμα πρασινωπό ἤ κιτρινωπό.

Κέρνος, τό χαρακτηριστικό ἀ

...ο τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας.

Τά Μυκηναϊκά ἀγγεῖα (1600 – 1100 π.Χ) εἶναι σχετικά ὀλίγα, πού βρέθηκαν κι' αὐτά σέ κομμάτια. Πάντως εἶναι ἀπό τά ὡραιότερα Ἑλληνικά ἀγγεῖα, διακοσμημένα μέ ὡραῖα σχήματα καί ὑπέροχους χρωματισμούς.

Τά Γεωμετρικά ἀγγεῖα τοῦ Μουσείου (1000 – 750 π.Χ) ἀποτελοῦν μία ἀπό τίς πλουσιώτερες συλλογές τοῦ εἴδους τους. Τά ζωγραφισμένα κοσμήματα πάνω στά ἀγγεῖα ἀποτελοῦνται ἀπό γραμμικά ἤ γεωμετρικά γενικά σχήματα (γι' αὐτό ὀνομάστηκαν γεωμετρικά), πού παριστάνουν ζῶα, ἀνθρώπους, ὁλόκληρες σκηνές τοῦ καθημερινοῦ βίου, ἀγῶνες, πρό πάντων ἱππικούς, καί πολεμικές σκηνές. Ὅλα αὐτά σχεδιάζονται μέ γραμμές καί γωνίες ἀπομακρυσμένα κάπως ἀπό τή φυσική τους μορφή.

Στίς προθῆκες καί σέ ξύλινα βάθρα βλέπουμε ὅλα σχεδόν τά εἴδη τῶν ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς, *ἀμφορεῖς, πρόχους* (κανάτες), *πυξίδες, σκύφους* κ.ἅ.

Τά ἀνατολίζοντα ἀγγεῖα (9ος – 7ος π.Χ αἰώνας) ἔχουν φανερή ἀνατολική ἐπίδραση. Οἱ παραστάσεις πού εἶναι ζωγραφισμένες στά ἀγγεῖα αὐτά ἔγιναν κατά μίμηση ἀσιατικῶν πρωτύπων. Ἀνάλογα μέ τόν τόπο τῆς κατασκευῆς τους ὀνομάζονται *Κορινθιακά* καί *Πρωτοκορινθιακά, Πρωτοαττικά* κ.λπ.

Τά μελανόμορφα καί **Ἐρυθρόμορφα** ἀγγεῖα. Τά πρῶτα κατασκευάζονταν στήν Ἑλλάδα τόν 6ο καί 5ο π.Χ αἰώνα. Τά καλύτερα ὅμως γίνονταν στήν Ἀττική καί τά μελανόμορφα ἀγγεῖα τῆς αἴθουσας αὐτῆς εἶναι Ἀττικά προϊόντα. Τά ἀγγεῖα αὐτά ἔχουν ζωγραφισμένες παραστάσεις μέ μαῦρο χρῶμα σέ ἐρυθρό φόντο [γι' αὐτό λέγονται καί μελανόμορφα], πού εἰκονίζουν σκηνές ἀπό τή μυθολογία καί τή καθημερινή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι οἱ εἰκόνες τῶν ἀγγείων αὐτῶν ἀποτελοῦν γιά τό μελετητή ἕνα πολύτιμο καί σπουδαῖο βοήθημα γιά τή σπουδή τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς.

Τά δεύτερα ἀγγεῖα, τά Ἐρυθρόμορφα (οἱ παραστάσεις ζωγραφίζονταν μέ ἐρυθρό χρῶμα ἐπάνω σέ ὡραῖο γιαλιστερό μαῦρο χρῶμα), κατασκευάζονταν κυρίως στήν Ἀθήνα τόν 5ο – 4ο π.Χ αἰώνα καί οἱ ζωγραφισμένες παραστάσεις εἰκόνιζαν σκηνές παρμένες ἀπό τήν Ἑλληνική μυθολογία καί τή καθημερινή ζωή.

Σέ μιά προθήκη, στόν ἀριστερό τοῖχο τῆς αἴθουσας, βλέπει ὁ ἐπισκέπτης τά χαρακτηριστικά ἀγγεῖα τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας, τούς *κέρνους*. Στά ἀγγεῖα αὐτά, πού ἔχουν πολλές μικρές κοιλότητες, τοποθετοῦσαν οἱ πιστοί ἀπ' ὅλους τούς σπόρους τῆς γῆς (πανσπερμία) καί τούς πρόσφεραν σάν δῶρα στίς θεές Δήμητρα καί Περσεφόνη, γιά νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους, ἀφοῦ, ὅπως πίστευαν, χάρη σ' αὐτές εἶχαν τούς καρπούς τῆς γῆς. Στήν ἴδια αἴθουσα, μέσα σέ προθήκη, χάλκινος δίσκος μέ ὡραία παράσταση γυναίκας, χάλκινα ἀντικείμενα, κοσμήματα, ἐγχειρίδια κ.ἄ.

Ἔξω ἀπό τό Μουσεῖο διάφορα μαρμάρινα γλυπτά, ἀκέφαλα ἀγάλματα, κεφαλή ἵππου, λίκυθοι, κ.ἄ. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ μαρμάρινη σαρκοφάγος μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις στίς τέσσερες πλευρές της. Ἡ σημαντικώτερη παράσταση εἶναι τοῦ κυνηγίου τοῦ Καλυδώνιου κάπρου.

Ὁ περίφημος κάπρος τῶν προϊστορικῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων, βγαίνει ἀπό τή σπηλιά του καί ὁρμᾶ κατά τῶν ἡρώων πού τοῦ ἐπιτίθενται

Κατά τή μυθολογία, πρώτη πού κτύπησε τόν κάπρο ἦταν ἡ θρυλική κυνηγός Ἀταλάντη, εἰκονίζεται δεξιά στήν παράσταση, τελικά ὅμως σκοτώθηκε ἀπό τόν Μελέαγρο

Ἡ Σαρκοφάγος εἶναι Ρωμαϊκῶν χρόνων. Τό σκέπασμα πού τήν καλύπτει, ἄν καί βρέθηκε μαζί της, δέν ἀνήκει σ' αὐτή.

Ἡ ἀνάγλυφη παράσταση τοῦ κυνηγίου τοῦ Καλυδώνιου κάπρου στή Ρωμαϊκή σαρκοφάγο.